

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za povijest

Brazil od preseljenja portugalskog dvora u Rio de Janeiro do stjecanja neovisnosti

Diplomski rad

Mentori: dr. sc. Tvrтко Jakovina,
mr. sc. Želimir Brala

Student: Lucija Šćuric

Zagreb, siječanj 2018.

Sadržaj

UVOD.....	1
PORTUGAL I BRAZIL NA PRIJELAZU IZ 18. U 19. STOLJEĆE	2
PRIJETNJA IZ FRANCUSKE.....	4
IDEJA ODLASKA U BRAZIL I SAMO PUTOVANJE	8
D. JOÃO VI I D. CARLOTA JOAQUINA	12
POLUOTOČNI RAT	12
DOLAZAK U RIO DE JANEIRO.....	14
EKONOMSKI TEMELJI BRAZILA	16
DRUŠTVENI SASTAV BRAZILA	17
„NOVI“ BRAZIL.....	19
BRAZIL IZ PERA DOS SANTOS MARROCOSA.....	25
KRATAK PREGLED POBUNA U BRAZILU NA PRIJELAZU STOLJEĆA	27
REVOLUCIJA U PERNAMBUCU.....	29
PORTUGAL POD ENGLJSKOM VLAŠĆU	30
REVOLUCIJA U PORTUGALU.....	31
DJELOVANJE CORTES.....	32
POVRATAK KRALJEVSKE OBITELJI	35
MASONI I NJIHOV UTJECAJ	37
JOSÉ BONIFÁCIO DE ANDRADA E SILVA	38
„DIA DO FICO“ I OKOLNOSTI.....	40
D. PEDRO I PRINCESSA LEOPOLDINA	41
„GRITO DE IPIRANGA“	42
POSljedICE ODVAJANJA I GRADANSKI RATOVI.....	45
USTAVNI PROBLEMI U BRAZILU	49
ABDIKACIJA D. PEDRA.....	52
LITERATURA:.....	58
IZVORI.....	62

Uvod

Povijest Brazila dijeli se na tri razdoblja – kolonijalno doba, doba carstva i doba republike. Prvo razdoblje počelo je 1500. godine kada na brazilsko tlo dolaze portugalska plovila, a završilo 1822. godine, kada Brazil proglašava neovisnost te prestaje biti dijelom Portugalskog imperija. Drugo razdoblje, od 1822. do 1889. godine naziva se carskim. U trećem razdoblju, koje počinje vojnim udarom 1889. Brazil postaje republika i ono traje do danas.

U ovom ću radu pokušati objasniti zašto je Brazil postao neovisan nakon dolaska portugalskog dvora u Rio de Janeiro, odnosno koji su čimbenici utjecali na postupno stjecanje autonomije, te tko je u tim procesima igrao glavne uloge. Pošto je u domaćoj historiografiji ova tema posve neobrađena, a Brazil i njegova povijest jedva da su tema istraživanja kod hrvatskih povjesničara, rad će se temeljiti na stranoj literaturi i izvorima. Osim djela portugalskih, brazilskih i britanskih autora, korišteni su i izvori od kojih su najvažnija pisma koja je tijekom svog boravka u Brazilu napisao Luíz Joaquim dos Santos Marrocos, kraljevski bibliotekar. On je u Brazil otišao 1811. godine te otada neprekidno do 1821. godine šalje pisma svome ocu i sestri u Portugal. Iako su pisma privatnog karaktera te stoga ne obiluju povijesnim činjenicama, važan su izvor za razumijevanje onovremenog društva. Također su važna i pisma britanskog admirala Sir Williama Sidneyja Smitha. Ona nisu izdana zasebno, već kao dio admiralove biografije koju je sastavio John Barrow. U drugom svesku biografije opisano je njegovo djelovanje u Portugalu i Brazilu tijekom 1807., 1808. i 1809. godine. Njegova korespondencija daje nam pogled na situaciju u Portugalu iz britanske perspektive.

Portugal i Brazil na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće

Iako su Portugal i Brazil početkom 19. stoljeća dio jedne političke cjeline zajedno s ostalim portugalskim kolonijama, razlike između ta dva dijela monarhije i više su nego očite. Brazil je portugalska kolonija te je u potpunosti podčinjen metropoli koja upravlja političkim, društvenim, kulturnim, ekonomskim i svim drugim sferama života. Početkom 19. stoljeća najveći brazilski gradovi broje 45 tisuća stanovnika poput Salvadora ili pak 60 tisuća poput Rio de Janeira.¹ Ukupan broj stanovnika Brazila na prijelazu stoljeća iznosi tri milijuna², no treba uzeti u obzir prostranstva koja su nedostupna i neistražena te za njih nema nikakvih podataka. Pri tome je raspored stanovništva u prostoru takav da je čak 90 posto površine nenaseljeno, te se većina stanovništva raspoređuje duž uskog priobalnog pojasa.³ Istovremeno, Lisabon je po broju stanovnika i veličini među najvećim gradovima u Europi.⁴

Od 12. pa sve do početka 20. stoljeća Portugal je bio monarhija. Od 1580. do 1640. godine, njime vladaju španjolski Habsburgovci nakon čega vlast preuzima portugalska dinastija Bragança. U gospodarskom smislu Portugal u potpunosti ovisi o sirovinama i proizvodima koje uvozi iz svojih kolonija, a posebice iz Brazila pošto je on najveća i najbogatija kolonija. Glavni brazilski izvozni proizvodi u Portugal su zlato, duhan te šećerna trska. Uvoz ovih proizvoda dvostruko premašuje izvoz Portugala u druge zemlje što upućuje na potpunu ovisnost o uvozu iz Brazila.⁵ Međutim, novčana dobit Brazila od izvoza u Portugal je nedovoljna da bi se veće količine novca usmjerile u razvoj kolonije. Portugalci sirovine i polugotove proizvode dovršavaju i prerađuju u svojim manufakturama i primitivnim tvornicama te finalni produkt prodaju u kolonijama čime se bogate. Brazil u ovakvom trgovačkom odnosu s maticom uopće ne profitira od svojih silnih prirodnih resursa, dok se Portugal bogati zlatom i dijamantima kojima se grade i opremaju velebna zdanja. Ipak, Portugal je svojevrsna verzija iberskog „bolesnika na Bosporu“. U ostalim se europskim zemljama razvijaju liberalne političke i ekonomske ideje te se šire nazori prosvjetiteljstva. Industrijska revolucija u Velikoj Britaniji

¹ Laurentino Gomes, 1808. *Como uma rainha louca, um príncipe medroso e uma corte corrupta enganaram Napoleão e mudaram a história de Portugal e do Brasil*, (São Paulo: Planeta, 2007.), 113.

² Isto, 122.

³ Caio Prado da Silva Júnior, *Formação do Brasil contemporâneo*, (São Paulo: Companhia das Letras, 2011.), 37.

⁴ Rui Ramos, Bernardo Vasconcelos e Souza, Nuno Gonçalo Monteiro, *História de Portugal*. (Lisabon: Esfera dos Livros, 2010.), 442.

⁵ Gomes, 1808., 46.

donosi korjenite promjene u načinu proizvodnje i upotrebe ljudskog rada. Amerikanci, Poljaci i Francuzi proglašavaju svoje prve Ustave. S druge strane, Portugal stagnira – nema važnijih napredaka na kulturnom, znanstvenom i gospodarskom polju.⁶ Tradicionalni svjetonazor Portugalaca također doprinosi općem stanju nerazvijenosti zemlje. Izrazita prevlast katoličanstva pogodovala je konzervativnim pogledima vodećih ljudi, te ga učinila nepropusnim za liberalne ideje koje su prisutne u bliskoj mu okolini. Stanovništvo je u potpunosti pod utjecajem svećenstva i Crkve te je čak desetina populacije zaređena. Portugal je u Brazilu zabranio i otvaranje tiskara⁷ kako se kolonijom ne bi širile nepoželjne vijesti i revolucionarne ideje. Na taj način drže pod kontrolom ogroman teritorij i stanovništvo koje nije svjesno svoje stvarne snage. Brazilu nedostaju brojne obrazovne institucije koje su u Portugalu postojale. Zabranjivano je sve što bi omogućilo stanovnicima kolonije da napreduju te da se približe onodobnim trendovima u kulturi, znanosti i gospodarstvu. Također je zakonom iz 1785. zabranjeno otvaranje tvornica i manufaktura kako bi se osiguralo da se sve sirovine izvoze u Portugal.⁸ Kako bi se Brazil što bolje držalo pod kontrolom još 1733. su zabranili izgradnju cesta te su time informiranost i komunikaciju između regija zadržali na najnižoj razini, a ujedno su spriječili krijumčarenje zlatom i dijamantima.⁹ Postojeće ceste su u toliko lošem stanju i neodržavane pa se njima može nesmetano putovati jedino u sušnim razdobljima. Mostovi preko rijeka su također rijetkost pa i to otežava prometnu povezanost i komunikaciju.¹⁰ Održavaju se jedino one prometnice kojima se prevoze sirovine do brazilskih luka.

U čitavom Rio de Janeiru postoje samo tri knjižare. U njima prevladavaju knjige pretežno religiozne tematike s tek ponešto medicinske literature.¹¹ Samo najbogatiji si mogu priuštiti školovanje u Coimbri ili drugim europskim sveučilištima. U posljednjih tridesetak godina 18. stoljeća u Portugalu se obrazovalo neznatnih 527 studenata iz Brazila.¹² Kulturna udruženja bi brzo bila ugašena pod izlikom djelovanja protivnog interesima monarhije kao što je to bio slučaj s Književnim društvom osnovanim u Rio de Janeiru 1786. a zatvorenim 1794. godine.¹³ Sve te

⁶ Gomes, 1808., 57.

⁷ Isto, 75.

⁸ Sérgio Buarque de Holanda. *Raízes do Brasil*. (São Paulo: Editora Schwarz S.A., 2013.), 107.

⁹ Isto, 125.

¹⁰ Júnior, 271.

¹¹ Andrew Grant, *History of Brazil*. (London: Henry Colburn, 1809.), 143.

¹² Isto, 133.

¹³ Isto, 135.

nazadne odluke donosi konzervativna kraljica D. Maria I koja vlada portugalskim imperijem do 1792. godine kada zbog slabog mentalnog stanja vlast preuzima njen sin D. João VI.¹⁴

Glavno obilježje brazilskog društva su robovi. Osnovna su radna snaga Brazila bez čijeg rada nikakvi veći pothvati u poljoprivredi, rudarstvu i ostalim granama ne bi bili mogući. Iako su najzaslužniji za bogaćenje Portugala i pojedinaca u Brazilu, njihov položaj i život sasvim sigurno je najteži. Robovi čine trećinu broja stanovnika¹⁵, a u nekim su krajevima i gradovima, na primjer Salvadoru, činili čak pet šestina stanovništva.¹⁶

Prijetnja iz Francuske

Francuska revolucija 1789. nije promijenila društvenu i političku sliku samo Francuske, već je utjecala i na mnoge druge zemlje. Reforme i liberalne ideje koje su iz nje proizašle, stubokom su promijenile stanje u europskim apsolutističkim monarhijama. Položaj vladara i aristokracije više nije toliko čvrst kao prije, ali što je još važnije, nepovratno su se pokrenule široke mase koje počinju biti svjesne snage koju ustvari imaju. Tih promjena postaje svjestan i portugalski dvor koji na sve moguće načine pokušava spriječiti dotok revolucionarnih ideja i misli u Portugal. Unatoč tome, portugalski knjižar Borel prodao je deset tisuća primjeraka francuskog ustava prevedenog na portugalski.¹⁷ Vlasti su reagirale na sva neobičnija ponašanja te su ubrzo počeli zabranjivati čak i odjeću koja je bila inspirirana francuskom modom¹⁸. Glavni upravitelj policije, Diogo Inácio da Pina Manique, bio je zadužen za suzbijanje utjecaja putem knjiga i masonskih loža te je sve francuske simpatizere zatvorio u lisabonski zatvor Limoeiro.¹⁹ No uskoro će liberalne tekovine revolucije iz 1789. biti najmanji problem za dinastiju Bragança. Francusko Carstvo pod Napoleonom sve više širi svoje granice na kopnu, dok na moru traju sukobi s Velikom Britanijom. Nju nastoji oslabjeti nametanjem kontinentalne blokade, koju je Portugal, kao britanski saveznik, odbio uvažiti. Iako se činilo da malena država na krajnjem rubu Europe neće predstavljati nikakav problem, pokazalo se da su se Francuzi ipak prevarili.

¹⁴ Boris Fausto, *História do Brasil*. (São Paulo: Universidade do São Paulo, 2013.), 105.

¹⁵ Leslie Bethell, *Brazil: empire and republic*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1989.), 10.

¹⁶ Isto, 12.

¹⁷ Gomes, *1808*. 229.

¹⁸ Isto, 228.

¹⁹ Gomes, *1808*, 86.

S odmakom od dvjesto godina lako je uočiti koje će značenje francuske invazije imati na daljnji tijek povijesti Portugala i Brazila, no tada Napoleon i suvremenici nisu mogli ni slutiti da su Braganze odlaskom iz Lisabona, čime su spašavali dinastiju i prijestolje, zapravo učinili prvi korak u razdvajanju Portugala i Brazila.

S prodorom francuske vojske na Pirinejski poluotok započet će razdoblje sukoba između 1807. i 1813. poznato pod nazivom Poluotočni rat, o kojem će kasnije biti još riječi, a koji se za Francuze pokazao kao neočekivana prepreka u dotadašnjem ratovanju.

Što se Portugala tiče, razdoblje vladavine Napoleona obilježili su prijetnje i postavljanje uvjeta s francuske strane te neodlučnost u donošenju konačne odluke s portugalske. U potonjoj su formirane dvije opozicijske struje koje se sukobljavaju oko načina na koji će Portugal riješiti problem Napoleonovih prijetnji. Krug regentovih bliskih suradnika podijelio se na dva dijela s obzirom na to kojoj su zemlji više naklonjeni – Francuskoj ili Velikoj Britaniji. U jesen 1806. godine Napoleon je proglasio kontinentalnu blokadu nadajući se tako uništiti jedinu europsku velesilu koju još nije uspio pokoriti – Veliku Britaniju. Ne popisu nepokorenih našao se i Portugal koji je u sukobu s Francuskom nakon što je odbio pristati na Napoleonove odredbe kontinentalne blokade. U ovom periodu posebno dolazi do izražaja osobnost portugalskog regenta D. João VI. On je bio izrazito neodlučna osoba koja se pribojavala sama donositi odluke te je gotovo sve stvari ostavljao na odlučivanje svojim ministrima. Upravo se njegova neodlučnost pokazala olakotnom okolnošću za Portugalce koji su uspjeli na neko vrijeme odgoditi francusku invaziju. Svjesni da će sankcija Napoleona biti invazija, portugalski vrh, podijeljen na dva dijela, predlagao je regentu što bezbolnija rješenja kojima bi, ako ne očuvali portugalski imperij, barem pronašli lakši i dostojniji put predaje i uzmicanja pred protivnikom koji se činio nepobjediv. S jedne strane formirala se britanska struja koju je predvodio Rodrigo de Sousa Coutinho, ministar mornarice i prekomorskih teritorija, a prethodno ministar vanjskih poslova Portugala.²⁰ On se zalagao da Portugal pristane uz Veliku Britaniju koja Portugalu nudi zaštitu i potporu ako kraljevska obitelj uz njihovu pratnju ode iz Lisabona u Brazil te od tamo preuzme vlast nad ostatkom portugalskog imperija. Ovom planu protivili su se gotovo svi bogatiji Portugalci, a pogotovo trgovci. Ministar Sousa Coutinho je rekao da Portugal sam po sebi nije najbolji ni najvažniji dio Imperija.²¹ To znači da se vlast može uspostaviti i iz neke druge portugalske kolonije, točnije Brazila. Pošto je tamo imao obitelj i imanje blizu nalazišta

²⁰ Gomes, *1808.*, 49.

²¹ Ramos, 432.

zlata, zauzimao se za odlazak.²² Osim toga, bio je i blizak s brazilskom elitom te se zalagao za dolazak studenata iz Brazila u Coimbru.²³ Druga opcija bila je opredijeljena za „francusku stranku“. Ona je predlagala pristajanje na zahtjeve Francuza, prvenstveno se to odnosilo na prihvaćanje kontinentalne blokade, no kasnije će uslijediti i drugi Napoleonovi uvjeti. Na čelu ove struje bio je António Araújo de Azevedo, tadašnji ministar vanjskih poslova.²⁴ On pak smatra da se Portugal ne može oduprijeti Francuzima kada to nije uspjelo Prusiji.²⁵ No, iako predstavnik pro-francuske stranke, na vrijeme se osigurao u slučaju da britanska struja prevagne. Iako se među posljednjima ukrcao na brod za Brazil, nije tamo otišao nepripremljen, odlučivši se za put na brzinu – njegov brod već je tjednima prije bio spreman, a privatna knjižnica katalogizirana i pripremljena za plovidbu.²⁶

Portugal se tako našao između dvije, trenutno najveće, europske velesile, Francuske, koja ruši stoljetne vladarske kuće i Velike Britanije, pomorske, industrijske i trgovačke sile. Ako pristane uz Francusku, past će u nemilost Britanaca, a ako ostane uz saveznika, neizbježna je francuska invazija, izgledan propast kolonijalnog carstva te pad dinastije Bragança. Portugalu se, međutim, nudilo i treće rješenje koje nije posebice zaživjelo – ostati i boriti se. No, Portugal sa svojih tri milijuna stanovnika nema dovoljno veliku i snažnu vojsku. Mornarica je mala, tek tridesetak brodova, čak petina u lošem stanju i nije za plovidbu, a trgovačke brodove nerijetko im otimaju Francuzi. Iako u tom trenutku opcija s najmanje izgleda, kasnije će se pokazati da bi to možda i bila najbolja odluka zbog stanja dijela vojske koji je poslan na Portugal.²⁷ U ljeto 1807. sastalo se Državno vijeće Portugala kako bi raspravljali o teškom stanju u kojem se zemlja našla. Regent je prisutnima pročitao uvjete koje je zadao Napoleon. On traži da Portugal ispoštuje odredbe kontinentalne blokade te da proglasi rat Velikoj Britaniji. Također želi da povuku svog ambasadora iz Londona, inače brata vođe britanske stranke, Dominga de Sousa Coutinha, te da se iz Lisabona makne britanski ambasador. Zatim odluka koja će možda i najteže pasti trgovačkim moćnicima Portugala, a to je zatvaranje portugalskih luka za britanske brodove. Da bi nanijeli što teži udarac Britancima traže i zatvaranje svih britanskih državljana

²² Alan David Francis, *Portugal 1715-1808*. (London: Tamesis Books Limited, 1985.), 269.

²³ Gomes, 1808., 49.

²⁴ Isto, 49.

²⁵ Francis, 268.

²⁶ Isto, 261.

²⁷ Gomes, 1808., 35.

u Portugalu te zapljenu njihove imovine.²⁸ Vijeće je potvrdilo ove zahtjeve, ali s dva izuzetka – odbili su zatvoriti Britance, te im konfiscirati imovinu. Ovo je pokazalo konačnu prevlast britanske stranke u Portugalu. Tjedan dana kasnije, 26. kolovoza, održali su i drugu sjednicu koja je tek potvrdila odluke donesene na prethodnoj sjednici, te je odgovor poslan u Pariz. Otposlavši kurire, Portugal se vraća pregovorima s Velikom Britanijom. Da bi pokazao odanost Britancima, odbio je Napoleonove odluke koje idu njima na štetu, a Francuze je držao u zabludi proglašivši rat Velikoj Britaniji, što je bila varka.

Pošto je komunikacija s Londonom bila brža i efikasnija, morskim putem trajala je tek 7 dana, Portugal je lakše dogovarao postupke sa Velikom Britanijom te tako kupovao vrijeme na drugoj strani. Naime, kuririma je do Francuske bilo potrebno dva tjedna, u kišnom razdoblju koje je tada trajalo, i više. Odgovori su iz Francuske stizali ponekad i mjesec i pol nakon što su odaslani iz Lisabona.²⁹ Napoleon nije bio sretan portugalskim odgovorom. Tražio je da se poštuju baš sve njegove odredbe inače će napasti Portugal, a dinastija Bragança više neće vladati.

Zadnjeg dana rujna, 1807., u portugalskom vrhu donesena je konačna odluka – dvor se premješta u Brazil. U desetom će mjesecu potpisati tajni ugovor s Velikom Britanijom u kojem će obećati otvaranje brazilskih luka stranim trgovcima (dotada su mogli trgovati jedino s Portugalom), a zauzvrat će im Britanci osigurati prijevoz kraljevske obitelji u koloniju.³⁰ Za tri dana će portugalski regent potpisati odluku o zatvaranju luka za Britance te o njihovom zatvaranju i konfiskaciji imetka. Britanci spašavaju što se dalo spasiti jer su svjesni da će nakon odlaska dinastije u Brazil u zemlji zavladatai kaos te neizbježan sukob s Francuzima.

D. João čini sve kako bi prevario Napoleona prihvaćanjem njegovih prohtjeva, dok s druge strane obećava Britanskim građanima da ne strahuju jer će im sva imovina biti vraćena. U Francusku je poslao markiza od Marialve sa zadaćom da Napoleonu predloži potpunu kapitulaciju Portugala. Sa sobom kao poklon nosi i kutiju s dijamantima te regentov prijedlog da svojeg najstarijeg sina oženi nekom od Napoleonovih kćeri. No to je samo nakratko zavaralo Napoleona čija poruka 1. studenog stiže u Lisabon – invazija je samo pitanje dana. Francuska vojska već je na Pirinejima. U ovom trenutku i najžešći pristaše francuske stranke slijede primjer svog vođe i potajice vode pregovore s Britancima dok se u javnosti deklariraju kao

²⁸ Gomes, 1808. 49.

²⁹ Isto, 50.

³⁰ Isto, 51.

pristalice njihova zatvaranja i pljenidbe.³¹ Prije nego što su poslali vojsku prema Portugalu, Francuzi su, 27. listopada, sa Španjolcima potpisali ugovor u Fontainebleau kojim su Portugal podijelili među sobom. Sjeverni dio pripao bi Mariji Lujzi Bourbon, dotad etrurskoj kraljici, jug španjolskom ministru Manoelu de Godoyu, dok bi u središnjem, najbogatijem dijelu, vladali Francuzi. Ono je bilo ponuđeno Napoleonovu mlađem bratu koji je odbio jer se nadao vlašću nad nekom većom europskom zemljom.

Početkom studenog u lisabonsku luku ulazi sedam tisuća britanskih vojnika na čelu s admiralom Sir Sydneyjem Smithom. Britanski je vrh admiralu dao dvije oprečne zapovijedi. Ukoliko je regent odlučio ostati na njihovoj strani, admiral je dužan kraljevskoj obitelji osigurati put u Brazil. Ako Portugal ipak ne prihvati britansko savezništvo i odbije preseliti monarhiju, portugalska će metropola biti bombardirana.³² Nekoliko dana kasnije, 20. studenog, francuski general Junot prelazi portugalsku granicu, nakon što je odbio prijedlog portugalskog regenta da vjenčanjem udruže svoje obitelji.³³ Pretposljednog dana studenog, francuske snage ući će u Lisabon, a posljednji brod portugalske kraljevske obitelji će isploviti iz luke.

Ideja odlaska u Brazil i samo putovanje

Zamisao da se središte monarhije preseli u neku od kolonija nije nova u portugalskoj povijesti. No, ovaj je puta motiv preseljenja dovoljno jak da se počnu poduzimati ozbiljnije mjere kako bi se ono ostvarilo. Portugal nema dovoljno vlastitih sredstava ni sirovina, već ovisi o trgovini sa svojim kolonijama, a ako njih izgubi prijeti joj propast. Vojska je premala da u slučaju veće opasnosti obrani Portugal, a kamoli tek ogromno kolonijalno carstvo. U teškim trenucima u kojima se zemlja našla kroz prošlost, preseljenje u Brazil uvijek se činilo logičnim rješenjem. Osim što im tamo ne bi nedostajalo sredstava za život, kolonija obiluje radnom snagom što zemlji omogućava potrebnu obranu u slučaju nužde.³⁴

Prva situacija u kojoj se pojavila ideja o odlasku u Brazil bilo je pripojenje Portugala Španjolskoj u takozvanu Ibersku uniju koja je trajala od 1580. do 1640. godine, a do koje je

³¹ Gomes, 1808., 52.

³² Isto, 53.

³³ Oliveira Martins. *História de Portugal, vol II.* (Lisabon: Livraria Bertrand, 1882.), 237.

³⁴ Gomes, 1808., 45.

došlo zbog smrti portugalskog kralja Sebastijana 1578. godine.³⁵ Portugalski ambasador u Parizu poslao je 1736. godine portugalskom kralju João V. pismo u kojem ga savjetuje da bi u stoljeću prepunom ratova za sigurnost Portugala bilo najbolje kada bi se preselio u Brazil. Pri tome bi monarhija bila očuvana, dok bi u Portugalu vladao potkralj ili bi pak Portugal predali Španjolcima u zamjenu za dio Argentine. Treći put se potreba za odlaskom pojavila tijekom Sedmogodišnjeg rata, 1762. godine, kada je opasnost ponovo prijetila iz Španjolske. U kratkotrajnom sukobu portugalskih i španjolsko-francuskih snaga 1801. godine u „Ratu naranči“³⁶, Portugal je s lakoćom savladan pa se pribojavaju za njegovu budućnost pošto je pola Europe već pod Napoleonovom vlašću. Markiz de Alorna podsjeća regenta na mogućnost da se ogromnim portugalskim imperijem može upravljati i iz Brazila.³⁷ Dvije godine kasnije, ne vidjevši drugog izlaza u neprestanom balansiranju između dvije velesile, Francuske i Velike Britanije, tadašnji upravitelj Kraljevske riznice i ministar, Sousa Coutinho, predlaže odlazak u Brazil.³⁸

Četiri godine kasnije, 1807., ono što je dotad bila više ili manje izgledna ideja, postalo je jedino rješenje za spas Portugala. Mnogi se vladari odlučuju na bijeg ili traže azil u sigurnijim zemljama u slučaju da je njihova zemlja napadnuta od jače sile. Međutim, D. João VI. postat će prvi europski monarh koji će stupiti na američki kontinent unatrag nešto više od četiri stoljeća.³⁹ U zoru 29. studenog iz lisabonske luke, na brodu „Príncipe Real“, na neizvjesno putovanje kojim nastoji održati Portugal i dinastiju Bragança živima, zaputio se portugalski regent, njegova majka kraljica Maria I. te njegova dva sina, Pedro i Miguel. Regentova žena, Carlota Joaquina, sa četiri kćeri bila je smještena na drugom brodu, „Afonso de Albuquerque“. Iako je bračni par neprestano bio u svađi, to nije bio razlog njihove odvojenosti tijekom putovanja. Prekooceanske plovidbe bile su iznimno nesigurne i često bi dolazilo do pogibija na moru. Na taj su način, odvojenošću regenata i nasljednika, htjeli osigurati da u slučaju opasnosti

³⁵ Gome, 1808., 46.

³⁶ „Rat naranči“ dobio je ime tako što je zapovjednik španjolskih snaga, Manoel de Godoy, nakon zauzimanja portugalskog gradića Olivença, poslao španjolskoj kraljici naranče uz poruku kako nastavlja pohod prema Lisabonu. Iz: <http://www.britannica.com/event/War-of-the-Oranges>, zadnji pristup 15. lipnja, 2017.

³⁷ Gomes, 1808. 47.

³⁸ Isto, 48.

³⁹ Isto, 18.

ne poginu svi nasljednici.⁴⁰ Zajedno s kraljevskom obitelji u Brazil je otišlo petnaest tisuća ljudi.⁴¹

Kada se grad probudio u jutro bez kiše i vjetra, 29. studenog, dočekala ga je prazna luka, puste ulice, brojna zaboravljena prtljaga i kraljevski natpisi izvješeni po čitavom gradu. Regent im je preko njih poručivao da je otišao jer zna da ako ostane i dođu Francuzi da će doći do krvavih sukoba, a on to ne želi. Nadao se da ako se civili predaju i prime francusku vojsku s dobrodošlicom, neće doći do gubitaka života. Imenovao je i Namjesništvo koje će primiti predstavnike vojske i koje će im ponuditi suradnju i dati utočište.⁴²

U opisu admirala Smitha stoji kako su isplovljavanje s okolnih brežuljaka gledali francuski vojnici koji će kasnije ući u grad. O tome ga je dan ranije, 28. studenog, Lord Strangford i obavijestio rekavši kako se kraljevska obitelj i ostali napokon ukrcavaju te da su Francuzi tek devet milja od grada.⁴³ Dinastija Bragança otišla je u zadnji trenutak, uz tradicionalno pozdravljanje i odzdravljanje 21 topovskim pucnjem. Prema Strangfordovom izvještaju isplovilo je 36 plovila.⁴⁴ Kada su drugi dan u grad ušli vojnici, posljednji brodovi još su se mogli uočiti na obzoru.

Samo putovanje nije bilo ugodno, pogotovo ne za otmjenu gospodu i kraljevsku obitelj koja je navikla na udobnosti. stanje na brodovima i organizacija života se pogoršavala s približavanjem brodovlja tropskom pojasu. Nešto bolja situacija bila je na britanskim brodovima koji su bili kvalitetniji, te bolje organizirani. Admiral Smith odredio je četiri britanska plovila kao pratnju kraljevskoj obitelji.⁴⁵

Princ D. João odlučio je odvojiti se od ostatka pomorske karavane pa je 22. siječnja pristao u Salvadoru nakon 54 dana puta i prijeđenih 6400 kilometara. Vremenske prilike uzrokovale su da ostatak brodovlja stigne u Rio de Janeiro skoro tjedan dana prije regenta u Bahiu, 17. siječnja. Iako nije poznat razlog zbog kojeg je vladar odlučio promijeniti odredište, najuvjerljivija je

⁴⁰ Gomes, 1808. 67.

⁴¹ Martins, 232.

⁴² Gomes, 73.

⁴³ *Life and correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B., vol. II.*, Ur. John Barrow, (London: S.&J. Bentley, Wilson and Fley, 1848.), 270

⁴⁴ Isto, 264.

⁴⁵ *Life and correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B., vol. II.*, Ur. John Barrow, (London: S.&J. Bentley, Wilson and Fley, 1848.), 277.

teorija o vremenskim uvjetima zbog kojih je htio čim prije pristati.⁴⁶ Neki navode i regentovu samovolju, a drugi pak smatraju da je to bio strateški potez kako bi vladar osigurao potporu i jedinstvo čitavog Brazila u svrhu očuvanja cjelovitosti kolonijalnog imperija. Naime, Salvador je bio glavni grad Brazila sve do 1763. kada to postaje Rio de Janeiro što postaje jednim od uzroka kasnijih netrpeljivosti.⁴⁷ Stigavši u koloniju, dotad neodlučan i plah vladar, po prvi puta samostalno donosi odluke. Upravo u Salvadoru odlučio je imenovati potkralja kao namjesnika Bahie. Ovdje će ispoštovati i dogovor s Britancima te će potpisati povelju o otvaranju brazilskih luka za strane trgovce. Odluka koja će nepovratno promijeniti Brazil i omogućiti njegovo otvaranje svijetu, donesena je i potpisana 28. siječnja.⁴⁸

Portugalci su bili srdačno primljeni, u gradu su uslijedile brojne proslave i svečani obredi rukoljuba. Stanovnici Salvadora bili su toliko počašćeni što je kraljevska obitelj njih prve posjetila da su obećali sagraditi im dostojan dvor i pokriti sve troškove ukoliko ostanu u Bahiji. No regent je imao druge planove. Salvador je za njega bio previše izložen moru i laka meta za francusku vojsku. Zbog toga se 26. veljače zaputio prema krajnjem odredištu, mnogo sigurnijem Rio de Janeiru.⁴⁹

⁴⁶ Gomes, 106.

⁴⁷ Isto, 107.

⁴⁸ Fausto, 122.

⁴⁹ Gomes, 118.

D. João VI i D. Carlota Joaquina

Portugalski princ João rođen je 13. svibnja, 1767. godine. Umro je 10. ožujka, 1826.⁵⁰ Regentom postaje 1792. godine kada je njegova majka, kraljica Maria I. proglašena nesposobnom. Bio je veoma plašljiv te izrazito neodlučan, a pripala mu je uloga vođenja Portugala u najkritičnijem razdoblju. Gotovo sve odluke prepuštao je ministrima i savjetnicima u koje je imao povjerenja. Tek je nekoliko odluka samostalno donio. Iako psihički nestabilan i s brojnim nedostacima, ipak je ostao jedan od rijetkih vladara 19. stoljeća koji je uspio izigrati velikog Napoleona.

S druge strane, njegova supruga Carlota Joaquina bila je poprilično zainteresirana za politička zbivanja, no regent joj nije previše vjerovao te ju radi toga nije htio ni uvrstiti u članove Kraljevskog Namjesničkog Vijeća.⁵¹ Iako je uvijek prilično negativno prikazivana te su joj se pripisivale nevjere, to nije dokazano. Pogotovo ističu njene negativne osobine poput podmuklosti, svadljivosti i osvetoljubivosti. Novija portugalska historiografija s pronalaskom nekih njenih dotad neotkrivenih pisama dijelom opovrgava negativnost u prikazu pa u privatnom životu dolazi do izražaja majčinska brižnost.⁵²

Poluotočni rat

Francuska invazija na Portugal bila je dio ratnih sukoba koji su nazvani Poluotočni rat. Ratovi na Iberskom poluotoku trajali su od 1807. do 1813. godine. Odmah po odlasku brodova prema Brazilu, u Lisabon počinju ulaziti udružene francusko-španjolske snage pod vodstvom zapovjednika Jeana Andochea Junota, časnika druge klase. Iako odvažan borac, bio je loš strateg. Unatoč tome, predvodio je čak pedeset tisuća vojnika u invaziji na Portugal. Dugo putovanje i česte gladi oslabile su vojsku. Engleski povjesničar Alan Manchester slikovito je usporedio invaziju na Portugal s evakuacijom pacijenata iz bolnice.⁵³ Nije teško pretpostaviti da bi reakcija Portugalaca i saveznika im Britanaca bila potpuno drugačija da su imali saznanja

⁵⁰ Gomes, 1808., 168.

⁵¹ Isto, 173.

⁵² Teresa Martins Marquês, "Uma Carta inédita de Dona Carlota Joaquina". *Navegações*, n. 1 (2009): 53-56, 54.

⁵³ Gomes, 1808., 54.

o stanju u kojem je Napoleonova vojska. No događaji su se odvijali na drugi način i Portugal se ovako oslabljen i oronuloj vojsci predao bez ikakvog otpora.

S ulaskom Francuza, u zemlji je zavladao kaos. Regentove upute da se prema okupatorima odnose prijateljski nisu imale nikakvog učinka pošto su Francuzi, uvjereni da je Lisabon bogat grad, odmah započeli s pljačkom. Zaplijenili su svu prtljagu koja je ostala u luci prilikom ukrcavanja uključujući i srebro iz crkava koje su dali rastopiti. Kovčezi s knjigama i rukopisima ipak su spašeni te će stići u Brazil nekoliko godina kasnije. Francuzi i Napoleon su ostali razočarani jer su shvatili da je kraljevska obitelj odnijela sa sobom sve vrijednosti kao i polovicu novca pa u zemlji ni nema značajnijih svota u optjecaju.⁵⁴

Na čelo obrane Portugala postavljen je Sir Arthur Wellesley, budući vojvoda od Wellingtona koji će kasnije nanijeti završni poraz Napoleonu. Pokazao se veoma uspješnim u planiranju marševa i opskrbi vojnika. Početkom kolovoza 1808. britanske snage od 15 tisuća vojnika iskrcavaju se u Portugalu, a samo tri tjedna nakon toga odnose pobjedu kod mjesta Vimieiro, 21. kolovoza. Tom porazu prethodio je i jedan neočekivani poraz Francuza u Španjolskoj. Međutim o tim porazima u Francuskoj se nije znalo. Cenzura je bila dio Napoleonove politike koji je na taj način nastojao održati stabilnost u državi.⁵⁵

Britanci se detaljnije posvećuju organizaciji vojske i uprave u Portugalu koji sada pada pod njihovu ingerenciju. Sir Wellesley je u organizaciji vojske nastojao kombinirati portugalske i britanske divizije u omjeru jedan prema dva kako bi spriječio eventualne pobune.⁵⁶ Uvježbavanje portugalske vojske postao je zadatak generala Williama Carra Beresforda. On je između 1809. i 1812. godine uvježbavao oko 40 tisuća vojnika. Sukobi su 1809. stagnirali pošto je Napoleon zaokupljen drugim bitkama u Europi. Britanci iskorištavaju njegovu odsutnost te ujesen iste godine združene snage britanskih i portugalskih graditelja grade impresivan sustav od sto utvrda, nazvan Torres Vedras, koje su pružale zaštitu portugalskoj metropoli te ujedno omogućavale kontrolu nad većim dijelom teritorija. Iduće godine invaziju na Portugal pokreće general Masséna, jedan od najiskusnijih francuskih vojskovođa, no utvrde će se pokazati kao

⁵⁴ Gomes, *1808*. 306.

⁵⁵ Steven Englund, *Napoleon: politički život*, (Zagreb: Naklada Ljevak, 2008.), 340.

⁵⁶ Rory Muir, *Tactics and the experience of battle in the age of Napoleon*, (New Haven: Yale University Press, 1998.), 197.

nesavladiva prepreka za njegovih 70 tisuća vojnika⁵⁷ i 126 topova.⁵⁸ Sukobili su se sa 31 tisućom britanskih te oko 26 tisuća portugalskih vojnika. Britanci su inicirali sukobe čim dalje od francuskih baza i središta opskrbe u Španjolskoj. Taktika se pokazala uspješnom te se krajem 1811. godine Francuzi povlače.⁵⁹ Osim snažne linije utvrda, za obrambenu vojsku vrlo se korisnim pokazalo spaljivanje zemlje. Iako su se tom metodom služile obje strane, britansko-portugalska vojska ipak je imala prednost poznavanja terena. Francuzi su brojali gubitke od čak 15 tisuća ljudi i to uglavnom od bolesti i neishranjenosti.⁶⁰ Druga invazija na Portugal bila je najkrvavija bitka u čitavom Poluotočnom ratu.⁶¹

Dolazak u Rio de Janeiro

Stanovnici Rio de Janeira prvi su put ugledali brodovlje koje je prevozilo kraljevsku obitelj iz Salvadora, sedmog ožujka, jedanaestog dana putovanja, kada su ušli u zaljev Guanabara.⁶² Obitelj se smjestila u palači koju je za njih namijenio kraljev namjesnik, grof Arcos. Puno je veći problem bio kamo smjestiti tisuće ostalih doseljenika. Ubrzo je uvedeno nepopularno prisilno iseljavanje ljudi iz njihovih kuća te njihovo iznajmljivanje. Na niz zgrada diljem Rio de Janeira, koje su bile određene za pružanje smještaja pridošlicama, stavljena je oznaka „PR“ koja je značila „*Príncipe Regente*“ odnosno „Princ Regent“. Ova je kratica ubrzo dobila i humoristično objašnjenje među stanovništvom koji su je interpretirali kao „*Ponha-se na rua*“ što bi značilo „*gubi se na ulicu*“. ⁶³ Ono što su stanovnici Brazila na početku doživjeli kao veliku čast, doznajući da se dvor seli u tropske krajeve, ubrzo će im postati neizdrživ teret. Dvor je pri odlasku uzeo sav novac i dragocjenosti no svejedno je bio siromašan. O njemu oviselo gotovo svi od skoro 15 tisuća ljudi koji su ga odlučili pratiti. Broj financijskih ovisnika o dvoru u ovom se razdoblju povećao kao nikada u povijesti Portugala. S ciljem zadobivanja sve šire

⁵⁷ U: Rui Ramos; Vasconcelos e Souza, Bernardo; Monteiro, Nuno Gonçalo, *História de Portugal*. (Lisabon: Esfera dos Livros, 2010.), 445., stoji kako se radi o 65 tisuća vojnika.

⁵⁸ Gomes, 1808., 281.

⁵⁹ Ramos, 445.

⁶⁰ Muir, 9.

⁶¹ Muir, 238.

⁶² Gomes, 1808. 139.

⁶³ <http://cultura.estadao.com.br/noticias/artes,fatos-fotos-e-tormentos-do-rio-de-d-joao-vi,146459> zadnji pristup prosinac, 2017.

potpore među bogatijom elitom Brazila, regent João velikodušno dijeli plemićke titule. Svaku novčanu pomoć dvoru, koji je od toga živio, kompenzirao je odlikovanjima, počastima, titulama, povlasticama, oslobođenjem od kakvih dužnosti ili plaćanja poreza ili pak poslom u upravi.⁶⁴ Očito je da će značenje i vrijednost koju te plemićke titule u sebi sadrže prestati vrijediti. To novo plemstvo često bi prodavalo naslove za novac što je izraz njihovog svjetonazora – za njih uz pojam plemića ide jedino bogatstvo, novac i moć, a ne shvaćaju to kao iskaz dobrog ukusa i profinjenosti. Takva elita je bogata, ali slabo obrazovana, bez društvenog ugleda i uglađenosti.⁶⁵

Jedna od prvih i najznačajnijih odluka koja je donesena prilikom dolaska u Brazil je svakako otvaranje brazilskih luka stranim državama. Regent je odluku potpisao nedugo nakon dolaska u Salvador. Britanci u Brazilu vide ogromno nezasićeno tržište u vremenu u kojem je Europa okupirana te je trgovina onemogućena. Ugovorom o plovidbi i trgovini, iz veljače 1810., definirat će visinu carine na uvoz svojih proizvoda u Brazil i to za jedan posto nižu od one koju je u lipnju 1808. regent odredio za proizvode iz Portugala.⁶⁶ Izuzevši nepovoljne carinske odredbe, Portugal se, osim s političkim problemima, suočava i sa zaostalošću u odnosu na Britance čija se razvijena industrija uspješno nosi s potražnjom na svjetskom tržištu. Osim što se uvoze brojni korisni alati i tkanine za odjeću kojih u koloniji nema iako su prijeko potrebni u rudarstvu i drugim granama, Britanci su iskoristili povlašten trgovački položaj da u Brazil uvezu brojne predmete koji nemaju svoju svrhu u toj zemlji. Tako su se na listi uvezenih predmeta našle klizaljke i debeli vuneni pokrivači kojih u Velikoj Britaniji ima mnogo i proizvode se relativno jeftino, ali ih nemaju gdje prodati.⁶⁷

⁶⁴ Jurandir Malerba, *A corte no exílio*. (São Paulo: Companhia das Letras, 2000.), 232.

⁶⁵ Gomes, *1808.*, 199.

⁶⁶ Fausto, 108.

⁶⁷ Gomes, *1808.*, 204.

Ekonomski temelji Brazila

Čitavo razdoblje u kojem je Brazil portugalska kolonija, obilježeno je općim zaostatkom u razvoju na gotovo svim razinama. Već nekoliko puta spomenuta prirodna bogatstva nisu mogla biti iskorištena za razvoj Brazila, nego su služila jedino bogaćenju Portugala.

Pošto je čitav niz zabrana nametnut Brazilu te on nema nikakve vlastite industrijske ili manufakturne proizvodnje, preostaje jedino bavljenje poljoprivredom. Zbog toga je glavno obilježje brazilske poljoprivrede stvaranje velikih plantaža na kojima se uzgaja kulutra koja je profitabilna u određenom razdoblju.⁶⁸ Uz poljodjelstvo postoji još i rudarska djelatnost vezana prvenstveno uz nalaze zlata i dijamanta koji su prioritet za portugalsku krunu. Brazil je opskrbni centar ne samo za Portugal, već preko njega i za čitav svijet koji s Portugalom trguje. Ono što je u danome trenutku tržišna potražnja, počinje se uzgajati ili proizvoditi u koloniji koja obiluje jeftinom radnom snagom, da bi se uvezlo u metropolu i zatim dalje prodavalo. Zbog takvog odnosa prema Brazilu nije se mogao oformiti jedinstven i stabilan ekonomski sustav pa se javlja niz manjih ekonomija temeljenih na jednoj kulturi koju se uzgaja i prodaje dokle tržište to dopušta. Nakon zasićenja ili neisplativosti, prebacuje se na neku novu monokulturu i proces kreće ispočetka.⁶⁹

Na taj je način, primjerice, Brazil bio u svjetskom vrhu proizvodnje šećera i sve raspoložive snage usmjerio u uzgoj i preradu šećerne trske. Isto tako će profitirati i u proizvodnji pamuka kada će razvoj industrije u Velikoj Britaniji biti u punom jeku jer će nove tvornice tražiti sve više sirovina. No i tome će doći kraj kada Britanci počnu sami uzgajati pamuk. Ovakvi pokušaji donosili su tek kratkotrajnu zaradu, a na duže su razdoblje ustvari iscrpljivali zemlju takvim načinom uzgoja.⁷⁰ Proizvodnja šećera ovisila je o blizini luka kako se prijevozom ne bi stvarao dodatan trošak. Slično se razmišljalo i u svakoj drugoj proizvodnji pa je mreža plantaža uz obalni prostor bila sve gušća te se nerijetko krče i spaljuju obližnje šume kako bi se dobio novi obradivi prostor. Drvo se ujedno iskorištavalo kao gorivo u procesu prerade šećerne trske. Sve je to nepovoljno djelovalo na prirodu i osiromašivalo tlo.⁷¹ Početkom 19. stoljeća obje će kulture postati neisplative jer Brazil ne prati modele europske industrijske proizvodnje pa ne može ni konkurirati cijenom i kvalitetom proizvoda. Tridesetih godina pojavit će se kava kao

⁶⁸ Silva Júnior, 124.

⁶⁹ Isto, 133.

⁷⁰ Celso Furtado, *Formação econômica do Brasil*. (São Paulo: Editora Schwarz S.A., 2007.), 141.

⁷¹ Silva Júnior, 141.

nova nada za polet u gospodarstvu.⁷² Proizvode se i ostali proizvodi, ali u znatno manjoj količini nego navedene kulture. Od nedostataka u brazilskom poljodjelstvu ističu se još i nepoznavanje i nekorištenje gnojiva, nedostatak sustava za navodnjavanje te odvodnje i isušivanja kao i sporost u primjeni najnovijih tehničkih dostignuća.⁷³

Jedna od najznačajnijih djelatnosti je vanjska trgovina. Ona je do otvaranja luka prijateljskim državama usmjerena samo prema Portugalu. Vanjska trgovina prevladava i zato jer je trgovina sa susjednim zemljama uglavnom nepotrebna. Sve ono što Brazil proizvodi proizvode i susjedi, a gotove proizvode koje Brazil i susjedi trebaju se ionako uvoze iz Europe. Jedino se u Peru uvoze neki europski proizvodi preko Brazila isključivo zato jer je Amazonom brži put.⁷⁴ U Brazil se najviše uvoze vino (uzgoj vinove loze u Brazilu je zabranjen da bi se onemogućilo stvaranje konkurencije portugalskim vinima)⁷⁵, maslinovo ulje, sol, proizvodi tekstilnih i metalurških manufaktura i tvornica te robovi.⁷⁶ Unutrašnja je trgovina, zbog slabe prometne povezanosti, vrlo malog opsega.

Društveni sastav Brazila

Prema nekim su procjenama 1822. godine od svaka tri stanovnika Brazila dvojica bili robovi, oslobođeni robovi, mulati, mestici ili domoroci.⁷⁷ John Luccock, trgovac iz Velike Britanije koji je živio u Brazilu, izračunao je da Rio de Janeiro ima otprilike 12 tisuća robova što čini petinu ukupnog broja gradskog stanovništva.⁷⁸

Trgovina robljem spadala je među najunosnije poslove. Razvila se čitava mreža zaposlenih u prekooceanskom prijevozu Afrikanaca pošto se na jednom robu moglo zaraditi četverostruko u

⁷² Furtado, 146.

⁷³ Silva Junior 142.

⁷⁴ Isto, 249.

⁷⁵ John Luccock, *Notes on Rio de Janeiro and the southern parts of Brasil*, (London: Printed for Samuel Leigh, in the Strand, 1820.), 47.

⁷⁶ Silva Junior, 245.

⁷⁷ Gomes, Laurentino. *1822. Como um homem sábio, uma princesa triste e um escocês louco por dinheiro ajudaram D. Pedro a criar o Brasil – um país que tinha tudo para dar errado*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira Participações S.A., 2010, 8.

⁷⁸ Gomes 1808., 156.

odnosu na prvotnu cijenu.⁷⁹ Od trgovine nisu imali koristi samo trgovci, već i država koja je ubirala porez te samo od robova godišnje zaradila 18 milijuna portugalskih reala. No to je bio i rizičan posao pošto je smrtnost od Afrike do Južne Amerike, a pogotovo na brodovima, na kojima su vladali krajnje neljudski uvjeti, bila oko 50 posto. Oko 40 posto uhvaćenih umrlo je dok je od preprodavača stiglo do portugalskih trgovaca, a mnogi su umirali na brodu i pri samom dolasku od neishranjenosti, iscrpljenosti i raznih bolesti.⁸⁰

Osim u gradovima kao sluge u domaćinstvima, robovi rade i na velikim plantažama. Ustalo se običaj da robovi nakon odrađenog posla na imanju vlasnika mogu otići u grad tražiti druge sitne poslove za koje su bili plaćeni. Tako su s vremenom mogli zaraditi dovoljno da otkupe svoju slobodu. No i to je ovisilo o dobroj volji gospodara koji ih je mogao prisiliti da dio ili sav zarađeni novac daju njemu.⁸¹

U gradovima je velik broj slobodnih, bivših robova, koji zbog svog dosadašnjeg načina života i društvene stigmatiziranosti ne uspijevaju naći bolje plaćene poslove. Većina ih stoga odlazi u vojsku koja uvijek prima dobrovoljce bez obzira na rasnu i društvenu pripadnost. Postojali su i slučajevi oslobođenih Afrikanaca koji su se uspjeli snaći i steći veće bogatstvo, a zanimljivo je da bi u tim situacijama i oni kupovali vlastite robove prema kojima bi se ponekad odnosili jednako okrutno ili okrutnije od svojih bivših vlasnika.⁸² Možda najnesretniju sudbinu su doživjeli brazilski domoroci čiji su se jednostavni načini života usklađeni s prirodom stubokom promijenili s dolaskom Europljana u 16. stoljeću. Njih se prve pokušalo iskoristiti kao radnu snagu, no zbog posebnog načina života i snažnih hijerarhijskih struktura unutar plemena nikako se nisu mogli prilagoditi uvjetima koje je pred njih postavljao kolonizator. Zbog toga će ih zamijeniti robovi iz Afrike.⁸³

Osim ovih glavnih skupina društva, uz bijelce, u Brazil s dolaskom dvora dolaze i stranci čiji se ulazak u zemlju dotad rijetko dopuštao. Najviše je došlo Britanca koji su jedva dočekali otvaranje luka i priliku za trgovinu. Oni imaju vlastite sudove i sami biraju suce bez

⁷⁹ Gomes, *1808*, 242.

⁸⁰ Isto, 243.

⁸¹ Hernáni Donato, *Brasil 5 séculos*. (São Paulo: Academia de Ciências, Letras e Artes, 2000.), 251.

⁸² Fausto, 254.

⁸³ Silva Junior, 96.

portugalskog utjecaja. Slobodno ispovijedaju vjeru i podižu svoje crkve. Odobrena im je i sječa drveća za gradnju brodova što ostali nisu mogli pa se i u tome vidi njihov poseban položaj.⁸⁴

Francuzi u Brazilu se uglavnom bave prodajom luksuzne robe ili služe kao vojnici. Od 1816. u sklopu umjetničke misije povećat će se i broj umjetnika u zemlji koji su većinom bili Francuzi.⁸⁵ Nijemci su također obavljali vojne dužnosti, a dolazilo je i puno avanturista koji su se namjeravali baviti poljoprivredom, no kada im to ne bi polazilo za rukom selili bi u gradove i živjeli lagodnim životom.⁸⁶

„Novi“ Brazil

Nakon što su uz razne vremenske nepogode, nedostatak pitke vode i hrane, promjenu nekoliko klimatskih zona te zarazu ušima konačno dospjeli u Brazil, dvor je srdačnu dobrodošlicu i tjedne proslava i svečanosti zamijenio neugodnom realnošću života u koloniji. Ubrzo će postati svjesni posljedica kolonijalne politike koju su godinama provodili. Naime, njihov odnos prema Brazilu i težnja da ga čim više izoliraju od svijeta te da njegovi stanovnici budu što manje informirani, urodio je općim nedostatkom osnovnih institucija, komunikacijskih kanala, proizvodnje namirnica za svakodnevnu upotrebu i svega što je omogućavalo normalan život u 19. stoljeću. Brazilu manjka svega. Nema škola ni viših obrazovnih ustanova, nema cesta kojima se može brzo i sigurno putovati, nema tvornica, banaka, trgovina, tiskare i bolnice su nepoznanica, nema ni funkcionalnog sudstva, a ni uprave i administracije koja bi cijeli sustav podupirala.⁸⁷ Pošto je dvor svjestan da će povratak u Portugal biti nemoguć dokle god prijeti opasnost od Napoleona, bilo je za očekivati da će provesti određene promjene kako bi ogroman imperij nastavio egzistirati u novim okolnostima. Uslijedile su reforme, pogotovo na onim područjima na kojima je napredak godinama ciljano sprečavan, a takvih je bilo mnogo. Najočitiija i najznačajnija promjena s dolaskom dinastije u Rio de Janeiro je, prethodno opisano, otvaranje luka. Što se unutrašnjeg uređenja tiče, trebalo je početi od same baze društva, širokog sloja nepismenog stanovništva. Predstavnik provincije Piauí u parlamentu u Lisabonu iznio je šokantne podatke o stanju u školstvu u svojoj regiji, no ono se ustvari može precrtati na čitavu

⁸⁴ Gomes, *1808.*, 209.

⁸⁵ Donato, 259.

⁸⁶ Donato, 260.

⁸⁷ Gomes, *1808.*, 213.

koloniju. Piaui, sa 70 tisuća stanovnika ima samo tri škole. One su međusobno udaljene čak 340 kilometara što čini opismenjavanje cjelokupnog stanovništva te pokrajine nemogućim. Uz to, sam nastavnički posao izrazito je podcijenjen što širi uvjerenje među ljudima kako je slanje djece u školu te njihovo obrazovanje beskorisno. Plaća nastavnika u Brazilu tri puta je manja od plaće neobrazovanog i nepismenog nadglednika robova na nekom imanju.⁸⁸ Dotada su postojale jedino škole s tek nekoliko osnovnih razreda. Svo obrazovanje više od toga stjecalo se ili vani ili među uskim elitnim krugom privatnim podukama. Sada se po prvi puta inicira otvaranje škola za širi puk. Osniva se učilište usmjereno na poljoprivredu i tehnike obrade tla. Zatim kemijski laboratoriji te vojna akademija u sklopu koje se izučavalo i graditeljstvo te rudarstvo.⁸⁹ Ulaže se u istraživanje i pronalaženje cjepiva te se osniva medicinsko – kirurška škola u Rio de Janeiru, a slijede ih i bolnice.⁹⁰

Osim školstva, posebno su važne promjene u gospodarstvu uzevši u obzir da zemlja ima ogromne potencijale te prirodna bogatstva koja su cijelo vrijeme iskorištavana te od njih Brazil nije imao nikakve koristi. U zemlji u kojoj su tvornice bile zabranjivane po prvi puta se potiče proizvodnja. Otvaraju se tvornice stakla i baruta,⁹¹ čeličane, mlinovi, brodogradilišta, potiče se proizvodnja užadi i tkanina.⁹² Da bi dodatno potaknuo otvaranje tvornica i manufaktura, kralj je ukinuo porez na uvezene sirovine koje se koriste u proizvodnji. Također je uveo poticajne novčane mjere za razvoj vunarske industrije, industrije svile te željeza. Podržavao je i upotrebu suvremenih strojeva koji su dotad u zemlji bili nepoznanica.⁹³ Slobodu djelovanja dobili su i zlatari čiji je rad dotad onemogućivan zbog sumnje da će krijumčariti zlato van zemlje.⁹⁴

Osnovano je i prvo osiguravajuće društvo.⁹⁵ Otvaraju se ceste i grade se nove prometnice. Utvrđuje se i nadograđuje obrambeni sustav posebice u Bahiji koja bi u slučaju napada iz Europe bila prva na udaru.⁹⁶ Potiču se ekspedicije kojima je cilj istražiti nepoznate teritorije

⁸⁸ Gomes, 1822., 27.

⁸⁹ Gomes, 1808., 217.

⁹⁰ Donato, 223.

⁹¹ Gomes, 1808., 118.

⁹² Isto, 216.

⁹³ Fausto, 106.

⁹⁴ Donato, 226.

⁹⁵ Gomes, 1808., 13.

⁹⁶ Isto, 118.

duboko u unutrašnjosti Brazila te ucrtati što detaljniju hidrografsku kartu zemlje, posebice brojne pritoke Amazone kojima bi se mogla uspostaviti komunikacija među provincijama.⁹⁷

Poljoprivreda, koja je dotad usmjeravana samo na proizvodnju velikih količina istovjetne robe za izvoz, također je doživjela preinake. Poticao se uzgoj i prerada pšenice koja će prehranjivati narod. Zbog velikih i nereálnih normi koje je bilo potrebno ispuniti na plantažama, stanovništvo je često gladovalo jer se zanemarivala sva ostala proizvodnja.⁹⁸ To je pokušao spriječiti regent João koji uviđa da Brazil, uz toliko zemljišta koje se može obrađivati, ne može i ne smije dopuštati glad te da će ako pokrene veći broj stanovništva na obradu zemlje, a ne samo robove, uspjeti proizvesti hrane čak i za izvoz. Započeo je masovno dijeljenje slobodnog zemljišta i sjemenja kave onima koji su si mogli priuštiti njenu proizvodnju. Ostalima je dijelio poticaje ako bi povećali zasijane površine te je inicirao, uz pšenicu, sjetvu kvalitetnije riže za prehranu. Potican je i uvoz dragocjenih inozemnih biljaka poput klinčića, kamfora, manga, muškarnog orašića, čajevca i novih sadnica šećerne trske.⁹⁹

Od ožujka 1808. djeluje i novi regentov kabinet u kojem je jedno od najvažnijih ministarstava preuzeo Rodrigo de Sousa Coutinho, ministar rata i vanjskih poslova. On je uz ostale ministre trebao preobraziti zaostalu koloniju u državu dostojnu kraljevske dinastije koja mora biti dovoljno organizirana da preuzme sve zadaće i odluke koje je prije donosio Portugal. Možda najvažniju ulogu u tome preuzima ministarstvo mornarice i prekomorskih teritorija – domena koja se pokazala izrazito profitabilna za Lisabon, sada dolazi pod nadležnost grada u usponu – Rio de Janeiro. Kabinet se trudio da se regentove naredbe i reforme provode, pogotovo da se gradnjom cesta poveća i ubrza komunikacija među regijama te da se iskoriste prirodni potencijali kolonije koja će to uskoro prestati biti. Vanjska politika usmjerena je na proširenje granica na okolne teritorije nad kojima je dvor želio preuzeti nadležnost.¹⁰⁰ Zbog toga je već 13. ožujka 1808. portugalski ministar rata i vanjskih poslova, u središte španjolske kolonije Argentine, Buenos Aires, poslao poruku s ponudom zaštite španjolskih posjeda u slučaju Napoleonovih pretenzija.¹⁰¹ Posebice se odgovornom osjećala portugalska regentica i buduća kraljica, Španjolka Carlota Joaquina, koja je pet mjeseci kasnije potpisala manifest kojim se

⁹⁷ Gomes, *1808*, 216.

⁹⁸ Isto, 118

⁹⁹ Donato, 225.

¹⁰⁰ Gomes, *1808.*, 214.

¹⁰¹ João Paulo Pimenta; Adriana Salay Lemme, „D. João no Brasil e o Rio da Prata“, *Revista USP*, n. 79 (2008): 34-43., 39.

proglasila zaštitnicom španjolskih posjeda u Južnoj Americi te ujedno legitimnom nasljednicom ispražnjenog trona.¹⁰² Politički vrlo angažirana, svoju priliku, nakon nekoliko neuspješnih pokušaja preuzimanja vlasti od svog muža, vidi u preuzimanju vlasti nad španjolskim prostorima južno od Brazila. U tome joj pomaže britanski admiral Sir Sidney Smith, no gomilaju se i njeni protivnici pa će ipak morati odustati u svome naumu.¹⁰³ Sa sjeverne strane Brazil graniči s francuskom kolonijom Gvajanom koju petstotinjak brazilskih i portugalskih vojnika početkom 1809. godine zauzima kao čin odmazde za francuske invazije na Portugal.¹⁰⁴ Na drugom kraju kontinenta, zauzeli su istočnu obalu rijeke Prata. Taj dio je kasnije pripojen teritoriju Brazila pod imenom *Província Cisplatina*, no to nije kraj sukoba na ovom području.¹⁰⁵ Ovakve pretenzije na strani teritorij bile su izrazito nepopularne u narodu koji je i sam bio žrtva osvajanja.

Što se reformi na kulturnom planu tiče, mnogo toga je trebalo promijeniti s obzirom na to da je stanovništvo uglavnom nepismeno. Temelji su već postavljeni otvaranjem škola. Zatim se krenulo s osnivanjem Nacionalne knjižnice, Nacionalnog muzeja, Botaničkog vrta te Kraljevskog kazališta. Ujesen prve godine boravka u Brazilu osnivaju se i prve novine *Gazeta do Rio de Janeiro* (Glasilo Rio de Janeira). Iako su bile pod kontrolom države i objavljujvale samo vlastima podobne vijesti, ipak je to za Brazil bio napredak. Tri mjeseca ranije osnovane su još jedne brazilske novine, no one su bile tiskane u Londonu. Glavni urednik lista *Correio Braziliense* bio je Hipólito da Costa, ali ni njegove novine također nisu bile zrcalo objektivnosti i političke nepristranosti.¹⁰⁶

U Brazil je 1816. stigla skupina pretežno francuskih umjetnika, slikara, kipara, arhitekata i glazbenika. Cilj te „francuske umjetničke misije“ (*Missão Artística Francesa*) bio je oplemeniti zemlju zaostalu u kulturnom i umjetničkom smislu. Regent je čitavoj misiji platio troškove dolaska te obećao rente u slučaju da ostanu u zemlji barem šest godina. No nisu naišli na plodno tlo za svoje zamisli. Nije im uspjela ni primarna zadaća – osnivanje akademije znanosti i umjetnosti. Njihova se djelatnost svela na organizaciju različitih kraljevskih proslava i

¹⁰² Pimenta, Lemme, 40.

¹⁰³ Francisca Nogueira de Azevedo, „Carlota Joaquina, a Herdeira do Império Espanhol na América“. *Estudos Históricos* 10, n. 20 (1997): 251-274., 257.

¹⁰⁴ *História da expansão portuguesa, vol IV*. Ur. Francisco Bethencourt, (Lisboa: Temas e Debates, 2000.), 17.

¹⁰⁵ Fausto, 109.

¹⁰⁶ Gomes, 1808., 217.

podizanje slavluka diljem grada. Ni financijski se nisu mogli održavati jer su sve bogatije obitelji u Brazilu bile uglavnom nezainteresirane za bilo kakve oblike umjetnosti osim glazbe.

Niz transformacija koji je u kratkom razdoblju realiziran u portugalskoj koloniji zahvatio je gotovo sve aspekte društvenog i političkog života. Činilo se kao da je portugalski dvor ozbiljno shvatio svoj boravak u Brazilu, ne razmišljajući o povratku čak ni kada Napoleon doživljava konačan slom. Krajem 1815. godine regent João čini korak dalje u poboljšanju položaja Brazila te ga proglašava kraljevstvom ujedinjenim s kraljevstvom Portugala. Time stvara personalnu uniju između dva entiteta i potvrđuje ono što je već pri dolasku i prvim potezima postalo očito – Portugal i Brazil mijenjaju mjesta na političkoj sceni. Kolonija postaje kraljevstvo ravnopravno svom dotadašnjem gospodarstvu, a Portugal sve više gubi na utjecaju, no neće se predati bez borbe. Ujedno je i Rio de Janeiro službeno proglašen sjedištem kraljevstva. Bilo da se radilo o svojevrsnoj zahvali stanovnicima na srdačnom prihvaćanju dvora ili učvršćivanju pozicije na Bečkom kongresu, regent João je gurnuo Brazil korak dalje na putu prema samostalnosti.¹⁰⁷

Nova metropola u dvanaest je godina povećala broj stanovnika s 50 na 100 tisuća,¹⁰⁸ a površina samog gradskog područja se utrostručila. Toliko puta je narastao i broj robova u zemlji.¹⁰⁹ S ovim povećanjima raste i broj zločina, krađa i ubojstava, a sliku grada iz dvorske perspektive kvare brojni siromasi, prostitutke te robovi koji se sastaju i održavaju svoje tradicijske običaje. Zbog toga je na čelo policije postavljen odvjetnik Paulo Fernandes Viana. Njegova je uloga bila dovesti grad u red, učiniti ga što sličnijim europskim metropolama na svim mogućim razinama. U opisu posla, osim čuvanja javnog reda i mira, bilo mu je i isušivanje močvara, organizacija opskrbe grada hranom i namirnicama, sakupljanje otpada i izgradnja kanalizacije, popločavanje ulica te uvođenje javne rasvjete. Također je nadzirao gradnju cesta, vodovoda, zdenaca, šetnica, trgova. Izdavao je i putovnice, nadgledao boravak stranaca u zemlji, stambeno zbrinjavao novopridošlice te kontrolirao sanitarne uvjete u kojima borave pristigli robovi do prodaje.¹¹⁰ Ne bi mu bile prepuštene tako važne zadaće da nije bio jedan od najbližih regentovih suradnika. Iznimno utjecajan i moćan, sveprisutan u poslovima dvora i upravljanju gradom, svakodnevno je bio u audijenciji kod budućeg kralja. Brinuo se da na kazališnim priredbama ne bude neprimjerenih zvižduka i povika. Započeo je uljepšavanje gradskih vizura i rekonstrukciju kuća

¹⁰⁷ Gomes, *1808.*, 218.

¹⁰⁸ Thomas Elliot Skidmore, *Uma história do Brasil*. (São Paulo: Paz e Terra, 1998.), 59.

¹⁰⁹ Gomes, *1808.*, 166.

¹¹⁰ Isto, 229.

koje su imale prozore s rebrenicama u maurskom stilu jer se dvor plašio zasjeda i mogućih atentata koje su takvi skroviti prostori omogućavali.¹¹¹

Uspostavom kraljevske riznice, vrhovnih sudskih, vojnih i policijskih ustanova, uz sve ostale prethodno spomenute institucije, Brazil poprima obrise funkcionalne države. O svim se poslovima kraljevstva sada odlučuje u Rio de Janeiru i to je jedan od glavnih razloga njegove emancipacije, ali i one čitavog Brazila.

¹¹¹ Gomes, 1808., 230.

Brazil iz pera Dos Santos Marrocosa

Luíz Joaquim Dos Santos Marrocos nastavio je posao svog oca u kraljevskom arhivu. Radili su zajedno u Kraljevskoj knjižnici u palači Ajuda u Lisabonu. Mirnu svakodnevnicu prevođenja, katalogiziranja i brige za najvažnije dokumente koje Portugal posjeduje, prekinuo je nalog dobiven krajem studenog koji je zahtijevao da počnu pakirati knjige za prijevoz u Brazil. Kovčezi sa 60 tisuća svezaka rijetkih i dragocjenih knjiga i dokumenata bili su spremni u lisabonskoj luci, no nisu dočekali svoj red na ukrcavanje zbog silne žurbe koja je te noći i jutro vladala. Iako su Francuzi, koji netom nakon isplovljavanja kraljevske obitelji ulaze u grad, uzeli sve predmete koji su ostali zaboravljeni poput sanduka sa crkvenim srebrom, knjige su ipak spašene. U ožujku 1811. godine te će knjige preći Atlantik i to uz pratnju arhivista Luíza Joaquina. Stigao je u Rio de Janeiro 17. lipnja nakon tromjesečnog putovanja tijekom kojeg je uspio i poslati pismo ocu i obitelji u Lisabonu.¹¹² Ovu će praksu nastaviti tijekom boravka u brazilskoj metropoli te nam tako ostaviti veoma zanimljiv izvor iz kojeg doznajemo iz prve ruke kakav je bio susret dviju različitih civilizacija. Njegova se pisma u originalima čuvaju na istome mjestu na kojem je radio za svog života u Lisabonu.¹¹³ Sveukupno ih je sačuvano 186 od kojih je manji dio upućen njegovoj sestri, a ostatak ocu. Zadnja pisma ocu poslana su početkom proljeća, 1821. godine te se pretpostavlja da nakon toga nije više komunicirao s njim.

Prvo je pismo napisao usred oceana, nakon prve trećine puta i u njemu je opisao stanje na brodu te sve nedaće s kojima se putnici i posada sreću tijekom plovidbe. Uz nevremena i vjetrove koji su upravljali smjerove brodovima, već osmi dan putovanja im se pokvarila voda za piće. Bacili su u more i pokvareno usoljeno meso.¹¹⁴ Zbog nedostatka svježih i zdravih namirnica, puno ljudi je obolijevalo, a ni lijekova nije bilo dovoljno. Stanje brodova nije bilo ništa bolje, užad i jedra bili su truli i pokvareni.¹¹⁵ Do dolaska u Brazil proživio je sve one emocije koje su doživjeli i Portugalci koji su prije tri godine preplovili ocean. Pri samom dolasku, kraljevskom se arhivaru u Brazilu nije sviđalo apsolutno ništa. Svoj doživljaj zemlje je prenosio svom ocu i obitelji u nadolazećim pismima. U petom pismu, datiranom 21. srpnja, 1811. godine žali se na

¹¹² Gomes, 1808., 80.

¹¹³ *Cartas de Luíz Joaquim dos Santos Marrocos, escritas do Rio de Janeiro à sua família em Lisboa, de 1811 a 1821.*, Ur. Rodolfo Garcia. U: „Anais da Biblioteca Nacional do Rio de Janeiro“. (Rio de Janeiro: Serviço Gráfico do Ministério da Educação, 1939.), 5.

¹¹⁴ Isto, 29.

¹¹⁵ Isto, 30.

zdravstvene probleme uzrokovane lošim zrakom kojeg on naziva paklenim.¹¹⁶ Za grad kaže da je prljav i odvrat¹¹⁷ te upozorava oca da ni u kojem slučaju ne planira svoj dolazak u Brazil. Govori mu kako ovdje nema ničeg pozitivnog te da iskreno žali jednu portugalsku obitelj koja je nedavno pristigla u grad. Također mu poručuje da savjetuje njihove prijatelje i znance koji su namjeravali doputovati neka to ne čine.¹¹⁸ Prenosi podatak kako je u godini njegova dolaska u Rio de Janeiru pokopano 300 stanovnika Lisabona. Najčešćim uzrokom njihova obolijevanja smatra nenasnosnu tropsku klimu na koju nisu navikli.¹¹⁹

Ne sviđaju mu se ni stanovnici, smatra da su oholi i umišljeni. Sve vrvi ružnim i otrovnim životinjama pa Portugal vidi kao blagoslovljenu zemlju.¹²⁰

I u narednih nekoliko godina zadržava izrazito negativno mišljenje o Brazilu. Čak ga i u snu proklinje¹²¹, a svaku njegovu nadu o skorom kolektivnom povratku u Portugal, gasi spoznaja da sve značajnije osobe u gradu kupuju kuće ili pak grade nove što upućuje na to da će Brazil ostati središte kraljevstva još neko vrijeme.¹²²

U pismu broj 72, opisao je način na koji je u Brazilu proslavljen Napoleonov pad. Bila je to svečanost kakva se viđala samo pri proslavi rođendana ili vjenčanja članova kraljevske obitelji. Nakon zahvalnice u kraljevskoj kapeli, uslijedile su tri noći slavlja, svečana paljba topništva, vojna smotra te raskošne ceremonije rukoljuba.¹²³

Godine 1814. se oženio te osnovao obitelj.¹²⁴ Vrhunac njegovih postignuća u kraljevskoj službi bio je prijedlog kralju da se u Bahiji osnuje knjižnica. To je kralj i prihvatio te je, zahvaljujući njemu, otvorena knjižnica u Salvadoru.¹²⁵

Njegov dojam Brazila i Rio de Janeira znatno se promijenio u 8 godina boravka u tropskom dijelu imperija te on u pismu pod rednim brojem 148, datirano 24. kolovoza, 1819. zdušno

¹¹⁶ *Cartas de Santos Marrocos*, 34.

¹¹⁷ Isto, 38.

¹¹⁸ Isto, 43.

¹¹⁹ Isto, 60.

¹²⁰ Isto, 68.

¹²¹ Isto, 113.

¹²² Isto, 110.

¹²³ Isto, 205.

¹²⁴ Isto, 12.

¹²⁵ *Gomes, 1808.*, 341.

nagovara oca da se s obitelji preseli k njemu. Brazil naziva zemljom bogatstava čime se udaljava od prijašnjih sintagmi kojima opisuje ovu zemlju.¹²⁶ Uzroke je nemoguće sa sigurnošću potvrditi, no vjerojatno se s godinama boravka u stranoj zemlji konačno naviknuo na nove uvjete i klimu. Također, situacija u Portugalu je bila sve lošija pa ni on više nije najpoželjnije mjesto u kraljevstvu.

Dos Santos Marrocos je ostao u Brazilu do kraja svog života. Nakon odlaska dvora u Portugal, odlučio je ostati uz princa Pedra te je kao pristaša autonomnih težnji Brazila ostao u njegovoj službi.¹²⁷

Kratak pregled pobuna u Brazilu na prijelazu stoljeća

Bilo da su uzrokovane političkim i gospodarskim stanjem u koloniji, bilo odjecima Francuske i Američke revolucije, pobune i ustanci nisu zaobišli Brazil kojeg se nastojalo držati izoliranim od liberalnih ideja i utjecaja. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća tri su veće pobune obilježile političku situaciju u koloniji. Sve su one dijelom bile protiv portugalske vlasti, ali su uz to imale i druge ciljeve. Međutim, nijedna nije zahvatila veći teritorij, iako je imala utjecaja na svijest šire populacije. Kako u koloniji još nema osjećaja zajedništva koji povezuje stanovništvo ni ovi pokreti nemaju uspjeha u vremenu u kojem su se odvili, no svejedno će biti svojevrsni temelji onoga što će se odvijati dvadesetih godina 19. stoljeća.

Godine 1789. izbila je urota u regiji Minas Gerais poznatoj prvenstveno po rudarstvu koje je njena glavna grana. Protagonisti su bogatiji pripadnici rudarske elite koji su u doticaj s novim idejama došli prilikom školovanja ili boravka u Europi i Sjevernoj Americi. Dvije godine prije izbivanja urote, od 19 studenata iz Brazila u Portugalu, čak deset ih je bilo iz regije Minas Gerais. Cenzura prisutna diljem Portugala nije mogla u potpunosti spriječiti protok informacija iz liberalnih centara Europe među intelektualce. No to nije bilo jedino što je uzrokovalo pobunu, već su tome doprinijeli i unutrašnji problemi rudarske regije.¹²⁸ Rudarstvo doživljava polagan pad, zlata je sve manje, ali zahtjevi i porezne obveze prema Dvoru se ne smanjuju. Jedini vođa urote koji nije pripadao bogatoj eliti bio je José Joaquim da Silva Xavier „Tiradentes“. Situacija

¹²⁶ *Cartas de Santos Marrocos*, 376.

¹²⁷ Isto, 15.

¹²⁸ Fausto, 99.

se u regiji pogoršala kada je 1782. na vlast došao guverner Luís da Cunha Meneses koji je na ključne pozicije postavio sebi lojalne ljude te tako udaljio lokalnu elitu od centra moći. Još napetiju situaciju uzrokovala je kasnija smjena vlasti koja je na čelo dovela vikonta Barbacenu. On je iz Lisabona dobio striktne naredbe o količini zlata koje je potrebno izručiti u metropolu te nove poreze koje je mogao uvesti kako bi prikupio novce ukoliko ne bi bilo dovoljno zlata.¹²⁹ Krajem 1788. godine ustanici su počeli s pripremama za pružanje otpora pošto su očekivali da će doći do novih poreza. Do toga nije došlo, ali su ustanici bili prokazani pa je uslijedila represija. Većina ih je završila u zatvoru u Minas Gerais, a Tiradentes je odveden u zatvor u Rio de Janeiru. Sudilo mu se sve do travnja 1792. Vlasti u Portugalu su ovaj ustanak iskoristile kao priliku za pokazivanje svoje snage te su oštrinom pokušali spriječiti eventualne ustanke u budućnosti. Vođe su bili osuđeni na smrt vješanjem.¹³⁰

Iz iskaza optuženika i svjedoka saznaje se da su urotnici namjeravali proglasiti republiku te ustav po uzoru na američki. Proveli bi i reforme koje Dvor nije htio provoditi poput otvaranja manufaktura. Također ne bi formirali stalnu vojsku nego bi se po potrebi angažiralo civilno stanovništvo. Najvažnija promjena koju su namjeravali uvesti je ukidanje robovlasničkog sustava. To je bila pomalo neobična odluka s obzirom na to da je urota obuhvaćala regionalnu elitu koja je živjela od robovskog rada.¹³¹

Idući nemiri zahvatili su pokrajinu sjeverno od Minas Gerais – Bahiju. Takozvani Ustanak krojača bio je svojevrstan pokušaj odvajanja regije od ostatka Brazila. Pošto je Salvador do 1763. bio glavni grad kolonije te centar trgovine u zemlji, gubitkom prvenstva i premještanjem moći u Rio de Janeiro, došlo je i do nezadovoljstava među stanovništvom.¹³² Ustanak je započeo 1798. godine, a glavne liberalne ideje koje je namjeravao ostvariti bile su ukidanje ropstva te uspostavljanje jednakosti među svim slojevima društva.¹³³ Ono što ga razlikuje od ustanaka u rudarskoj regiji je društveni status te rasna pripadnost njegovih protagonista. Oni su redom mulati, robovi ili bivši robovi te obični zanatlije i vojnici. Ustanak je dobio naziv upravo zbog većeg broja krojača koji su se isticali među njima. Bio je to samo jedan veći u nizu nekoliko ustanaka kojima je stanovništvo željelo upozoriti na teške uvjete života i čest

¹²⁹ Fausto, 100.

¹³⁰ Isto, 101.

¹³¹ Isto, 102.

¹³² Gomes, *1808.*, 108.

¹³³ Isto, 137.

nedostatak živežnih namirnica u regiji.¹³⁴ Osim ukidanja ropstva, sličnost s prethodnim ustankom je i težnja za vlastitom republikom. Namjeravali su pokrenuti i slobodnu trgovinu s Francuskom te povećati plaće vojnicima. Ni ovaj ustanak nije doživio provođenje svojih ideja u djelo. Vlasti su ponovno oštro reagirale pogotovo zbog straha od širenja ustanaka među robovima kao što je to nekoliko godina ranije bio slučaj na Antilima. Uhićeno je 47 osoba od kojih su devetorica bili robovi. Trojica su obješena, šesnaest ih je bilo oslobođeno, a ostali su prognani u Afriku.¹³⁵

Revolucija u Pernambucu

Posljednja od triju većih revolucija prije stjecanja brazilske neovisnosti bila je ona 1817. u regiji sjevernijoj od prethodne dvije – Pernambuco. U ovom slučaju, vlast protiv koje se urotnici bore nalazi se u Brazilu. Ona je bila i glavni povod revolucije. Naime Dvor je bio veoma rastrošan te se nije ustručavao raspisivati nove namete kako bi pokrio svoje troškove. Takav način izrabljivanja posebno je pogodilo sjeverne regije među kojima i Pernambuco. Bilo je očito da su neki dijelovi Brazila povlašteni. Primjerice u gradu Recife, centru regije Pernambuco, plaćao se porez za javnu rasvjetu u Rio de Janeiru dok sami građani Recifea nisu uopće imali rasvjetu. U pobunu su se uključivale i ostali dijelovi koji su bili zapostavljeni i iskorištavani.¹³⁶ Društveni sastav sudionika pobune bio je raznolik - od vojnika, zemljoposjednika, sudaca, zanatlija, trgovaca do svećenika i masona.¹³⁷

Revolucionari su odlučili pomoć zatražiti kod Sjedinjenih Američkih Država. Njihov predstavnik, António Gonçalves Cruz otišao je na sjever s ogromnom količinom novca nadajući se da će kupiti dovoljno oružja kojim će parirati portugalskim snagama. Također su planirali nagovoriti vladu SAD-a da im pomogne u stvaranju zasebne države na sjeveroistoku Brazila. Međutim, Amerikanci nisu bili za pretjerano miješanje u brazilske probleme te su ustanicima obećali jedino azil. Iako su okolne regije gajile određene simpatije prema revoluciji, nijedna nije ozbiljnije i konkretnije pristupila njihovoj borbi. Portugalci su napali i s kopna i s mora te su 19. svibnja ušli u Recife. Vlada se predala, a grad se u kratkom vremenu potpuno ispraznio

¹³⁴ Fausto, 103.

¹³⁵ Skidmore, 55.

¹³⁶ Gomes, *1808.*, 286.

¹³⁷ Fausto, 111.

te nije bilo nikakve obrane. Uslijedila je ponovo nesmiljena represija.¹³⁸ Kralju je postalo jasno da Brazilom neće više biti tako jednostavno upravljati. Postaju svjesni i svoje prestroge kazne za revolucionare pa će s vremenom pomilovati sve sudionike osim četvorice vođa koji su bili pogubljeni.

Portugal pod engleskom vlašću

Od prve francuske invazije do 1814. godine, Portugal je izgubio pola milijuna stanovnika što je činilo čak šestinu tadašnjeg ukupnog broja. Svatko tko je imao priliku bježao je jer bi ostajući umrli bilo na bojištu bilo od gladi.¹³⁹ Nestaje i kulturni život kraljevine, proizvodnja se gasi, uvozi se više proizvoda nego prije kada je Portugal imao više stanovnika.¹⁴⁰ Portugalski diplomat u Londonu, Sousa Coutinho, traži novac od britanske vlade pošto novca u Portugalu nema, kako bi smjestio sve izbjeglice. Sve luke su blokirane. Portugal postaje zatvoren prema ostatku svijeta kao što je to dosada bio Brazil. Izvoz vina iz zemlje je prekinut, nema ni trgovanja manufakturnim proizvodima. Stanovništvo masovno gubi posao, širi se neimaština, a s njome i glad pošto je seosko stanovništvo pobjeglo sa svojih posjeda pred francuskom vojskom.¹⁴¹ Portugalom je od 1809. do 1820. upravljao general William Carr Beresford. Vladao je željeznom rukom što mu je priskrbilo protivnike, koji su ga 1817. godine pokušali ubiti. Međutim, Beresford je zavjeru razotkrio, a vodeće generale i zavjerenike dao objesiti, spaliti im glave te ih pobacati u more.¹⁴² Regent je odlučio ostati u Brazilu do daljnjeg. Smatra da će tako lakše održati na životu portugalski imperij, nego da je u Europi u kojoj još vlada rat. Čak i kraljevski arhivist Marrocos piše svom ocu u Lisabonu kako primjećuje da utjecajni političari investiraju u nekretnine u Rio de Janeiru što upućuje na planove o ostanku Dvora čak i nakon konačnog Napoleonovog poraza.

Sva će se ova nezadovoljstva međusobno nadovezivati te tako stvoriti napetu atmosferu u godinama koje slijede. Rast će i antagonizam između dvije zemlje i dva naroda. Ozlojeđenost

¹³⁸ Gomes, *1808.*, 291.

¹³⁹ Isto, 308.

¹⁴⁰ Martins, 243.

¹⁴¹ Gomes, *1808.*, 309.

¹⁴² Isto, 311.

Portugalaca kulminirat će u revoluciji 1820. godine nakon koje će samo jedan rasplet biti moguć.

Revolucija u Portugalu

Zamjena uloga Portugala i Brazila na svjetskoj političkoj i gospodarskoj sceni postupno je povećavala razlike i netrpeljivosti između njih. Portugalci nisu mogli prežaliti odlazak regenta u koloniju. I jedni i drugi žele kraljevsku obitelj u svojoj zemlji. Portugalu će nakon invazija Francuza i Britanske vladavine preostati jedino preuzeti stvari u svoje ruke. Vojna revolucija 1817. protiv britanskog namjesnika Beresforda, koja je potom okrutno ugušena i kažnjena pretjeranim iskazivanjem moći imala je sličan utjecaj na portugalski narod i vojsku kao što se to događalo diljem Brazila nakon revolucija i pobuna. Represija je izazvala kontraefekt s odgodom jer se protivljenje britanskom namjesništvu samo pritajilo, a nipošto iskorijenilo. Posebice je otpor tinjao među portugalskom vojskom koja se 24. kolovoza 1820. u Portu izjasnila protiv britanske vlasti te za povratak kraljevske obitelji. Zaputili su se prema metropoli te su 15. rujna stigli u Lisabon. Tamo su napravili korak dalje u htijenjima te su zatražili ukidanje apsolutne monarhije.¹⁴³ Uslijedila je i reakcija britanske strane. Beresford je osobno otišao kralju u posjet kako bi zatražio povećanje ovlasti te smirio pobune u zemlji, no u odsustvu je bio smijenjen sa svih dotadašnjih dužnosti te mu je zabranjen povratak u Lisabon. Odluke su to vladajućeg Odbora (Junta de Governo) kojeg čine predstavnici plemstva, građanstva, klera i vojske.¹⁴⁴

Osim navedenih zahtjeva iznesenih u Portu, revolucionari su tražili sazivanje Parlamenta (*Cortes*) čija je zadaća pripremiti tekst Ustava. Smatraju kako je upravo Ustav ono što zemlji nedostaje te da će on riješiti njihove probleme.¹⁴⁵ Svjesni da, nakon Francuske, bilo kakva revolucija izaziva nesigurnost i pojačan oprez kod vladajućih struktura, pobunjenici su se ogradili opisavši svoje djelovanje kao pokušaj da tek poboljšaju oblik vladavine u zemlji te da, u skladu s novim političkim okolnostima, obnove postojeće zastarjele institucije. Dakle, njihova namjera u ovom razdoblju nije srušiti postojeću vlast – kralja, nego ga podrediti Ustavu. Društvo je još uvijek vrlo konzervativno što se tiče oblika vladavine kojeg žele u Portugalu.

¹⁴³ Gomes, 1808., 314.

¹⁴⁴ Isto, 315.

¹⁴⁵ Ramos, 455.

Iako se uspostava republike ne čini nemoguća i nevjerojatna u okolnostima koje su na snazi i s kraljem koji je tisućama kilometara daleko, Portugalci, posebice oni izabrani kao predstavnici u Parlamentu, još se uvijek, preko monarhističkog modela vladavine, nadaju povratku stare portugalske kolonijalne snage.¹⁴⁶

Kada su u listopadu 1820. pred kralja došli revolucionarni predstavnici te zatražili njegov povratak, doduše ne kao apsolutnog vladara, D. João se našao pred najvećom nedoumicom svoje vladavine. Ako sada ode iz Brazila, kojeg je preobrazio na mnogo načina, velike su šanse da njime više neće vladati. Susjedne se španjolske kolonije postupno oslobađaju kolonijalne vlasti te je uvjeren kako ni Brazil neće dugo čekati. Ako pak ostane u Brazilu, revolucionarne će struje okrenuti Portugal posve protiv njegove vlasti. Odlučio je stoga poslati svog nasljednika, princa Pedra u Portugal, no njemu je ostanak u zemlji u kojoj je odrastao duže nego u Portugalu bio draži izbor. Usto mu je žena bila u podmakloj trudnoći te bi za nju ovakvo putovanje bilo riskantno.¹⁴⁷ Portugalski su ministri zahtijevali da dođe sam pa će ostatak obitelji doći za njim, no tada se kralj predomislio i odlučio završiti trinaestogodišnji boravak u tropskoj prijestolnici.¹⁴⁸

Revolucija iz Porta imala je odjeke i u Brazilu gdje je krajem veljače mnoštvo u Rio de Janeiru zatražilo od kralja da potpiše liberalni ustav.¹⁴⁹ Već s prvim danom nove, 1821. godine jedna je brazilska provincija (Grão-Pará) stala na stranu revolucionarnog Odbora, a uskoro će joj se pridružiti i Bahia, Salvador te São Paulo iako potonji ne jednoglasno. U prijestolnici će doći do obraćanja princa Pedra narodu koji traži da kralj pristane uz, dotad još nepostojeći ustav. On će se, u ime kralja, zakleti na poslušnost tekstu koji tek treba biti sastavljen.¹⁵⁰

Djelovanje Cortes

Cortes je naziv za Parlament u Portugalu. Slično kao što je to bio slučaj s francuskom Skupštinom Državnih Staleža, ni u Portugalu dugi niz godina nije postojala potreba za sazivanjem ovog tijela. No, zbog revolucionarnih događaja 1820. i težnji pobunjenika,

¹⁴⁶ Martins, 247.

¹⁴⁷ Gomes, 1808., 316.

¹⁴⁸ Isto, 317.

¹⁴⁹ Isto, 319.

¹⁵⁰ Donato, 231.

Parlament će se ponovno sastati i to nakon 122 godine¹⁵¹ neaktivnosti. Ujedno je to i znak kraljeve slabosti jer je očito da je situacija u Portugalu izmakla njegovoj kontroli.

Brazil je kao i sve ostale zemlje portugalskog imperija imao pravo na zastupnike u Parlamentu. Svi izabrani morali su biti rođeni u Brazilu, a glavnina je bila na neki način povezana s nekim od dotadašnjih ustanaka ili revolucija.¹⁵² S obzirom na broj stanovnika, izuzevši robove, imali su pravo na 70 zastupnika, ali je samo njih 50 preuzelo dužnost.¹⁵³ No, Portugalci su slabo marili za Brazil i njihove predstavnike te su vijećanja započeli mjesecima prije nego što oni uopće stižu u Portugal. Ovaj je potez bio prvi očitiji dokaz da se politički interesi dviju zemalja neće moći tek tako uskladiti. Donošenje odluka vezanih uz Brazil bez prisutnosti Brazilaca početak je kraja stoljetne povezanosti dviju država. Odluka da će upravitelji provincija u Brazilu biti odgovorni Lisabonu, a ne Rio de Janeiru te odluka o premještanju nekih državnih ureda u Portugal¹⁵⁴ pokrenule su u brazilskom dijelu monarhije žestok otpor portugalskoj vlasti te prve težnje k samostalnosti. Dotada većina stanovništva Brazila nije vidjela nezavisnost kao mogući rasplet, no zbog djelovanja Parlamenta i odluka koje donosi, a koje idu protiv dobrobiti i interesa Brazila, raskid svih veza pokazat će se jedinom solucijom.

Nakon održanih izbora i izabranih zastupnika, Parlament počinje s radom. Sastali su se u Lisabonu 26. siječnja 1821. godine. Odlučili su najprije kako će uspostaviti Namjesništvo koje će zamijeniti dotadašnji Odbor.¹⁵⁵ U idućih mjesec dana na dnevnom su se redu našle razne točke među kojima i sloboda tiska, izrada građanskog i kaznenog zakonika, ukidanje Inkvizicije, smanjenje broja crkvenih redova, pomilovanja političkih zatvorenika te osnivanje banke u Portugalu. Zastupnici traže povratak kralja u čemu imaju potporu takozvane „portugalske stranke“ iz Rio de Janeira, koja želi da se uspostavi stari kolonijalni sustav odnosa između dvije zemlje.¹⁵⁶ Smanjene su i kraljeve ovlasti. Oduzeto mu je pravo veta te su ukinute neke plemićke povlastice.¹⁵⁷ Iako je većina ovih odluka, koje će biti uključene u kasniji Ustav, relativno liberalna, kada je o Brazilu i ostalim teritorijima bila riječ, nije se ni pomišljalo o bilo kakvim ustupcima. Štoviše, silom se pokušavalo vratiti Brazil na status kolonije te tako vratiti

¹⁵¹ Gomes, 1808., 315.

¹⁵² Fausto, 114.

¹⁵³ Oliveira Lima, *O Movimento da Independência, 1821-1822*. (Rio de Janeiro: Top Books, 1997), 102.

¹⁵⁴ Fausto, 114.

¹⁵⁵ Ramos, 458.

¹⁵⁶ Gomes, 1808., 315.

¹⁵⁷ Ramos, 459.

staru moć Portugalu. Nisu ni slutili da će ih takva politika koštati dragocjenog dijela teritorija. Odlučili su da će zakonodavnu vlast preuzeti Parlament, a izvršnu kralj koji imenuje ministre. Sazivanje i raspuštanje Parlamenta izvan je kraljevih ovlasti. Osim stvarnog političkog vodstva države, Parlamentu je pripalo i imenovanje vojnog zapovjednika u slučaju opasnosti. Liberalne ideje očitovale su se i u slobodi vjeroispovijesti – katoličanstvo je zbog tradicije prihvaćeno kao glavna religija, no nije se više prisiljavalo ljude da se preobrate već su dozvoljene ostale prisutne religije. U ožujku je odlučeno da svima koji ne prisegnu na Ustav prijeti gubitak nacionalnosti i progon iz zemlje, što je Crkvu maknulo s pozicije glavne institucije u državi.¹⁵⁸ Kralj, još uvijek u Brazilu, predlaže da se za Brazil napiše poseban Ustav pošto smatra da su dvije zemlje previše različite u svojim karakteristikama i potrebama da bi u obje mogli uspješno funkcionirati isti zakoni. Parlament u Lisabonu je odbio njegov prijedlog jer im nije u interesu naglašavanje brazilske posebnosti unutar, još uvijek, jedne monarhije. Ni krajem 1821., kada su se brazilski zastupnici konačno priključili radu Parlamenta, ništa se značajnije nije promijenilo. Svi su njihovi zahtjevi i prijedlozi, koji bi poboljšali stanje i položaj Brazila, redom bili odbijani.¹⁵⁹ Najočitije razlike između Portugala i Brazila ogledale su se u dva zahtjeva zastupnika iz São Paula. Bili su to ukidanje ropstva te problem poučavanja urođenika. Parlament je ovakva pitanja koja se nisu ticala Portugala odbijao uvrštavati na dnevni red te su se brazilski predstavnici često pitali što oni tamo uopće rade.¹⁶⁰ No nisu svi u Brazilu bili iste orijentacije. Pará, Maranhão, Piauí i Bahia su prilikom glasovanja u radu Parlamenta bile protiv brazilskih interesa te su ostale vjerne portugalskom.¹⁶¹

Što se društvenog statusa zastupnika u Parlamentu tiče, vidljive su promjene u odnosu na dotadašnje nositelje moći u zemlji. Glavnu ulogu više nemaju imatelji plemićkih titula pa tako u ovom sazivu Parlamenta nema nijednog plemića. Upravni činovnici, suci, profesori i državni službenici čine 39 posto zastupnika, liječnici i odvjetnici čine 27 posto, 19 posto su vojna lica, a ostatak pripadnici svećenstva te ostali građani.¹⁶² Stvara se sve jači srednji sloj koji postaje uključen u političko odlučivanje. Bavljenje politikom i rasprave postaju sve popularnije te se

¹⁵⁸ Ramos, 459.

¹⁵⁹ Isto, 460.

¹⁶⁰ Lima, 104.

¹⁶¹ Gomes, 1808., 327.

¹⁶² Ramos, 461.

osnivaju brojni politički listovi. Građanstvo postaje svjesnije svoje moći i mogućnosti utjecaja, no s druge strane se nalazi širok sloj siromašnog stanovništva koje je još uvijek neaktivno.¹⁶³

Što se daljnjih odluka Parlamenta tiče, u travnju priznaju postojanje i djelovanje svih odbora formiranih diljem brazilskih provincija kojima je u interesu stvaranje novog ustavnog režima. Međutim, u bivšoj se koloniji sve više šire antiluzitanske ideje. Prvotno oduševljenje i pristajanje uz Ustav polako nestaje. Pojedinci se protive odlasku u Lisabon kako bi se sudjelovalo u radu Parlamenta. Smatraju kako je logičnije da se sve to odvija u blizini kralja, u Rio de Janeiru.¹⁶⁴ No Parlament i dalje ustraje u zadržavanju jednog kraljevstva te idu i korak dalje. Pošto je provincija Pará prva pristala uz portugalske ustavne težnje, namjeravali su ju pretvoriti u portugalsku provinciju što su Brazilci doživjeli kao svojevrsni pokušaj ponovne kolonizacije njihovog teritorija.¹⁶⁵ Također su uveli promjene u upravljanju provincijama. Imenovali su nove vojne upravitelje te umanjili važnost dotadašnjih provincija svodeći ih na upravna područja bez sudova i ureda koje je uveo kralj João. Novopostavljeni su čelnici bili odgovorni izravno Parlamentu u Lisabonu, a ne više vlastima u Rio de Janeiru. Ukinut je i kraljevski status Brazila kojeg ima od 1815. godine kada je na Bečkom kongresu bilo potrebno ojačati položaj Portugala.¹⁶⁶ Nakon ovakvih poteza iz Lisabona, rijetko će tko u Brazilu nastaviti težiti ravnopravnoj uniji s Portugalom što je još donedavno bila jedina opcija.

Povratak kraljevske obitelji

U proljeće 1821. kralj je popustio pod pritiscima Parlamenta te je odlučio vratiti se zajedno sa svojom obitelji, osim sina Pedra, u Portugal. Svoju odluku službeno je objavio 7. ožujka¹⁶⁷ te je ujedno obznanio da će sin Pedro preuzeti dužnosti i prava regenta. I prije nego što je ova odluka proglašena javnosti, brazilsko se društvo podijelilo na one koji žele neovisnost Brazila, a smatraju da će do nje doći ako kralj ode, a regent ostane, te na takozvane konzervativce koji žele zadržavanje dualnog kraljevstva i ostanak kraljevske obitelji. Postojala

¹⁶³ Ramos, 464.

¹⁶⁴ Lima, 71.

¹⁶⁵ Isto, 72.

¹⁶⁶ Donato, 232.

¹⁶⁷ Donato, 230.

je i treća, manjinska struja koja u kralju vidi prepreku u stjecanju samostalnosti od Portugala.¹⁶⁸ Dva mjeseca prije odlaska, 26. veljače, narod okupljen u središtu grada tražio je njegovo obraćanje. Kralj se pojavio iako se bojavao za svoju sigurnost. Međutim, mnoštvo koje se okupilo uzvikivalo je njegovo ime s odobravanjem. Narod je želio slobode i prava koja smatra da mu pripadaju, žele da kralj prisegne na liberalan Ustav na što je on i pristao, svjestan da se time odriče nekih svojih ovlasti. No to za manjinsku radikalnu struju nije bilo dovoljno te su neposredno pred odlazak, 21. travnja, na obljetnicu smaknuća Tiradentesa, sada već narodnog heroja i mučenika, organizirali okupljanje koje su obilježili povici „ovdje vlada narod“ i „želimo revoluciju“¹⁶⁹. Uslijedili su sukobi s vojskom te se okupljanje pretvorilo u tragediju nakon što je više osoba poginulo, a deseci su teško ranjeni.¹⁷⁰ Pet dana kasnije, 26. travnja, kraljevska obitelj napušta Brazil. S njima se u Portugal vraća tek trećina onog broja ljudi koji su prije 13 godina preplovili Atlantik.¹⁷¹ Prije odlaska stvorio je regentu Pedru jedan dodatni problem obećavši vojnicima povećanje plaće¹⁷², no u riznici nije za to osigurao sredstva. Štoviše, iz kraljevske blagajne uzeo je sav novac i zlato te ostavio Brazil u financijskom stanju u kojem je prije 13 godina ostavio i Portugal. Prije odlaska sinu je dodijelio određene kraljeve ovlasti kao što su: imenovanje službenika u državnim uredima, sva vojna imenovanja, dodjela crkvenih časti te proglašenje rata u slučaju nužde.¹⁷³ Oliveira Lima navodi još i pravo na smanjenje kazni ili dodjelu pomilovanja osuđenima.¹⁷⁴ Također je imenovao ministre rata, mornarice i financija. Ti su ministri zajedno s premijerom i regentom činili Vijeće koje će upravljati kraljevstvom.¹⁷⁵

Regent se našao u nezahvalnoj situaciji. Neke od provincija, poput primjerice Pernambuco, su odbijale plaćati poreze nakon kraljeva odlaska.¹⁷⁶ Novca u blagajni nije bilo, a vojnici su očekivali obećano povećanje plaća. Banka je također nakon odlaska kralja prestala funkcionirati pošto je dug u zemlji prerastao njen kapital.¹⁷⁷ Pokušalo se riješiti problem vanjskim

¹⁶⁸ Lima, 68.

¹⁶⁹ Gomes, 1808., 320.

¹⁷⁰ Lima, 70.

¹⁷¹ Alexander Caldcleugh. *Travels in South America, Vol. I.* (London: John Murray, 1825), 112.

¹⁷² Gomes, 1808, 322.

¹⁷³ Caldcleugh, 112.

¹⁷⁴ Lima, 71.

¹⁷⁵ Caldcleugh, 112.

¹⁷⁶ Maria Graham. *Journal of a Voyage to Brazil.* (London: Printed by A.&R. 1824), 70.

¹⁷⁷ Lima, 118.

zaduživanjem, no svi ponuđeni iznosi bili su premali da uopće pokrenu promjene na bolje. Regent uviđa da je rastrošnost dvora glavni problem. Za razliku od svog oca, spreman je na preinake te počinje time što sebi smanjuje plaću. Uslijedilo je srezivanje nepotrebnih troškova dvora, ministarstava i raznih drugih administrativnih ureda.¹⁷⁸

Kralj je u lisabonsku luku stigao nakon 68 dana plovidbe, 3. srpnja, no zbog situacije koju je tamo zatekao nije se mogao slobodno iskrcati. Portugalski je Parlament u međuvremenu imenovao Namjesništvo koje je preuzelo kraljeve ovlasti i kralju postavilo uvjete. Morao je prisegnuti na novi Ustav koji je izrađen u njegovoj odsutnosti, a neki od članova njegove pratnje ni nakon prisezanja nisu smjeli ući u zemlju jer ih se optuživalo za korupciju i krađu iz kraljevske blagajne tijekom boravka u Brazilu.¹⁷⁹

Masoni i njihov utjecaj

Utjecaj masona na događaje u Brazilu bio je znatan pošto su bili prisutni u najvišim i najutjecajnijim slojevima društva, prvenstveno u političkim krugovima. Imali su mogućnost odlučivanja u ključnim trenucima te su tako upravljali putem kojim je Brazil početkom 19. stoljeća krenuo. Masonske su lože u Brazil došle odakle i većina ostalih novina – iz Europe. Godine 1801. u Portugalu je djelovalo tek 5 loža i središte svijeta bilo je u Lisabonu. Prvi portugalski veliki meštar, Sebastião de São Paio de Melo e Castro, bio je izabran 1804. godine. Utjecaj masona u prvim godinama stoljeća nije bio previše vidljiv pošto je njihovo djelovanje zabranjivano, a članovi progonjeni. Lože će se početi razvijati i širiti tek s dolaskom francuske vojske u zemlju. Otada pa do 1812. godine, u Lisabonu će nastati čak 8 novih loža.¹⁸⁰ Ni u Portugalu, ni u Brazilu masoni nisu djelovali kao jedinstvena skupina. Među različitim grupama bilo je nesuglasica koje su uzrokovale razdore. Unatoč tome, ključna je bila njihova podrška političkim protagonistima te zajedničko liberalno uvjerenje kako je temelj snage pojedinca vođenje vlastitim razumom.

Masoni su činili većinu u gotovo svim vladajućim političkim tijelima u monarhiji. U vladajućem Odboru, osmorica od 12 članova bili su masoni, u Namjesništvu sedmorica od deset, a u Parlamentu su od 116 zastupnika iz Portugala pedesetorica bili pripadnici masonerije.

¹⁷⁸Lima, 120.

¹⁷⁹ Gomes, 1808, 323.

¹⁸⁰ Marques, 11

Većina masona su po zanimanju bili vojna lica i to čak 37 posto od ukupno 928 poznatih masona u razdoblju od 1790. do 1820. Dvadeset posto ih se bavilo trgovinom ili su bili imućni zemljovlasnici, 15 posto čine pripadnici klera, slijede odvjetnici, liječnici te razni javni službenici.¹⁸¹

Masoni u Brazilu vodili su se filantropskim načelima, poticali su razvoj znanosti i umjetnosti, zalagali su se za stvaranje slobodnog tržišta i povećanje poljoprivredne proizvodnje. Najveća neovisna loža u Brazilu bila je *Comércio e Arte*.¹⁸² Ona se 1822. rascijepila na tri dijela te je tako nastao *Grande Oriente do Brasil*¹⁸³ čiji je veliki meštar postao José Bonifácio. Što se njihovog političkog djelovanja tiče, najočitiiju ulogu imali su u poticanju sazivanja ustavotvorne skupštine u Brazilu kada je bilo i više nego očito da Portugal namjerava nastaviti s iskorištavanjem Brazila. Glavna bi zadaća te skupštine bila proučiti portugalski ustav te ga prilagoditi brazilskim potrebama.¹⁸⁴ Aktivni su prilikom donošenja svih važnih odluka u procesu stjecanja neovisnosti. Zahvaljujući njima, vijesti o napredovanju u stjecanju neovisnosti šire se u najizoliranije i najudaljenije dijelove budućeg Carstva.¹⁸⁵

José Bonifácio de Andrada e Silva

José Bonifácio de Andrada e Silva, zvan i praocem brazilske neovisnosti, rođen je u gradu Santos u pokrajini São Paulo 1763. godine. Studirao je u Coimbri pravo, filozofiju i matematiku, a bavio se mineralogijom, metalurgijom, prevodjenjem i pisanjem poezije.¹⁸⁶ Proputovao je velik dio Europe, sudjelovao u Francuskoj revoluciji te se kasnije borio protiv Francuza u Portugalu. Smatrali su ga najpametnijim i najsposobnijim intelektualcem onog vremena, a svoje će znanje i životno iskustvo iskoristiti na zalasku svoje karijere kada će upravljati nekim od najvažnijih događaja brazilskog 19. stoljeća.¹⁸⁷

¹⁸¹ Ramos 462

¹⁸² Trgovina i Umjetnost

¹⁸³ Velika Loža Brazila

¹⁸⁴ Lima, 186.

¹⁸⁵ Gomes, 1822, 128.

¹⁸⁶ *Introdução ao Brasil. Um banquete no trópico*. Urednik: Lourenço Dantas Mota. (São Paulo: Editora Senac, 1999.), 77.

¹⁸⁷ Gomes, 1808, 134.

Njegova politička djelatnost u Brazilu počinje uspostavom novih ministarstava nakon što je vlast preuzeo princ Pedro. Zanimljivo je to da ga je Pedro imenovao ministrom čak prije nego što se uopće susreo s njime. Prva se s njim sastala princeza Leopoldina kojoj se svidjela njegova znanstvena strana te interesi za prirodu te je ona zaslužna što je on uopće prihvatio ministarsku poziciju. Njegova će djelatnost ponekad izlaziti iz okvira dužnosti ministra vanjskih poslova.¹⁸⁸ Glavne ideje za koje se zalaže su postupno ukidanje ropstva i trgovine robljem, agrarna reforma te slobodan ulazak imigranata u Brazil.¹⁸⁹ Od ostalih progresivnih mjera koje je želio provesti u djelo ističu se uvođenje cijepljenja, upotreba metričkog sustava, glasovanje koje bi obuhvaćalo i nepismene te integracija domorodaca u brazilsko društvo.¹⁹⁰ Ropstvo je, sada već gorući problem zbog pritiska iz Britanije, imalo više zagovornika nego protivnika. Glavni im je razlog za nastavak trgovanja, osim zarade, bio očuvanje brazilske ekonomije koja se temeljila isključivo na robovskom radu. Bonifácio im se suprotstavlja svojim uvjerenjem kako bogatstvo zemlje ne počiva na robovima te kako je moguće gospodarstvo i pozitivnu ekonomsku računicu postići i drugačijim oblicima rada.¹⁹¹ Sam nikada nije imao robove te se borio i protiv nasilja nad njima u bilo kojem obliku.¹⁹²

Ministarske dužnosti, počevši kao 59-ogodišnjak,¹⁹³ obavlja od siječnja 1822. do srpnja 1823.¹⁹⁴ godine. Kratko razdoblje prije karijere u metropoli, bio je na čelu privremene vlade u São Paulu.¹⁹⁵ Upravo je on zaslužan za to da Odbor São Paula u ključnim trenucima prvi pruža podršku vladavini regenta Pedra. Jedna od najutjecajnijih osoba onog vremena te jedan od glavnih aktera u stjecanju brazilske neovisnosti kraj svog života nije dočekao potpuno mirno i dostojanstveno. Nakon Pedrove abdikacije i povratka u Portugal, 1833. godine, José je optužen i uhićen pod sumnjom da je predvodio urotu koja je bivšeg brazilskog cara trebala odvesti natrag u Brazil. Umro je šestog travnja 1838. godine.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Lima, 142.

¹⁸⁹ Fausto, 115.

¹⁹⁰ Mota, 78.

¹⁹¹ Isto, 93.

¹⁹² Gomes, 1822, 80.

¹⁹³ Bio je čak četiri godine stariji od Pedrova oca.

¹⁹⁴ Gomes, 1822,78.

¹⁹⁵ Lima, 101.

¹⁹⁶ Gomes, 1822, 84.

„Dia do Fico“ i okolnosti

Kako su u Brazil dolazile vijesti o pojedinim odlukama Parlamenta, tako je među Pedrovim pristašama raslo nezadovoljstvo portugalskom politikom te je među narodom rasla netrpeljivost prema onima koji su i dalje podupirali ostanak u uniji s Portugalom. Iz São Paula stiže peticija u kojoj se osam tisuća potpisnika protivi odredbi iz Lisabona prema kojoj se regent Pedro mora smjesta vratiti u Portugal. Rio de Janeiro su preplavili pamfleti i proglasi raznih društava i klubova koji traže razdvajanje od Portugala.¹⁹⁷ Regent se oglasio 9. siječnja i taj će dan ostati upamćen u brazilskoj povijesti kao „Dia do Fico“, odnosno dan kada je regent na zahtjev Parlamenta da se vrati u Portugal odgovorio – ostajem. Sa svakom novom odlukom, nepovoljnom za Brazil, stanovništvo sve glasnije izražava težnje za odcjepljenjem. No to nije i stav vojske koja je većinom vjerna Portugalu. Oni će zajedno sa zapovjednikom Jorgeom de Avilezom zauzeti Morro do Castelo, brežuljak usred Rio de Janeira, a brazilske će se snage okupiti na obližnjem Campo de Santana. Portugalaca je bilo oko dvije tisuće, a Brazilaca deset tisuća. Prvi su bili obučeni vojnici, dobro opremljeni i organizirani, dok su u potonjih deset tisuća, osim vojnika vjernih regentu, ulazili fratri, građani i robovi naoružani pištoljima, noževima i kolcima.¹⁹⁸ Avilez i vojska protive se peticiji građana i traže od regenta da potpisnike zatvori i deportira jer su time narušili politički poredak. On odbija njegove zahtjeve te mu daje ultimatum nakon čega je zapovjednik bio prisiljen povući se s vojskom van grada te tamo čekati povratak u Portugal. Regent je obznanio kako svi vojnici koji mu odbiju iskazati poslušnost moraju s Avilezom napustiti zemlju. Dio vojnika je odlučio ostati te je tako stvoren i temelj brazilske vojske.¹⁹⁹ Ostatak je smatran neprijateljima te su 15. veljače konačno isplovili prema Portugalu.²⁰⁰ Idući mjesec pristala je nova skupina portugalskih vojnika. Kad su se upoznali sa stanjem u zemlji i naredbom regenta sličnom onoj zapovjedniku Avilezu, odlučili su se vratiti. Ipak, oko 400 vojnika odlučilo je ostati u Brazilu te su se priključili brazilskoj vojsci.²⁰¹

¹⁹⁷Donato, 233.

¹⁹⁸ Gomes, 1822., 50.

¹⁹⁹ Fausto, 114.

²⁰⁰ Lima, 139.

²⁰¹ Donato, 235.

D. Pedro i Princessa Leopoldina

Budući prvi car Brazila, Dom Pedro I. de Alcântara Francisco António João Carlos Xavier de Paula Miguel Rafael Joaquim José Gonzaga Pascoal Cipriano Serafim de Bragança e Bourbon rođen je 12. listopada, 1798. godine u palači Queluz, petnaestak kilometara sjeverno od Lisabona, u sobi oslikanoj prizorima Cervantesova *Don Quixotea*, u istoj sobi u kojoj će 35 godina kasnije završi svoj kratak život.²⁰² Njegovo je djetinjstvo obilježeno sukobima i ljubomorom prema mlađem bratu Miguelu koji je bio majčin miljenik dok je Pedro bio bliži s ocem. Obojica su u novu zemlju doplovili zajedno s ocem na brodu „*El Príncipe Real*“.²⁰³ Pedrov su privatni život u godinama koje slijede obilježile brojne ljubavne avanture i skandali. Godine 1817. i 1818. bile su obilježene brojnim slavljinama, a sve je započelo prinčevskim zarukama i vjenčanjem. Pretjeranim se slavljem i raskoši pokušavalo Europi pokazati kako portugalski imperij nije izgubio na sjaju i moći.²⁰⁴

Svoju je prvu ženu, princezu Leopoldinu doživio kao ružnu i priprostu. S godinama se njihov odnos pogoršavao. Na površinu je isplivala prinčeva problematična osobnost. Postajao je sve okrutniji prema supruzi, a njegove ljubavne avanture su se redale i postajale sve javnije. Dolazilo je i do fizičkih napada na caricu, a onaj iz 1825. bio je pogotovo koban jer je Leopoldina bila u visokom stupnju trudnoće. Uslijedilo je mrtvorodenče nakon čega je ona oboljela te se više nije oporavila. Umrla je 11. prosinca iduće godine²⁰⁵, napuštena i ponižena zbog Pedrovih ekscesa, ali omiljena u narodu zbog svog snažnog angažmana u brazilskoj borbi. Car je 1826. godine abdicirao na portugalsko prijestolje u korist svoje kćeri Marie, nakon što je umro njegov otac. Pet godina kasnije, Brazilcima nekad omiljeni Portugalac, abdicirat će i na brazilsko prijestolje u korist svog sina koji će postati Pedro II. Pedro je umro od tuberkuloze 24. rujna, 1834. godine.

²⁰² Gomes, 1822, 60.

²⁰³ Ricardo Raimundo, *Os maus da história de Portugal*. (Lisboa: A Esfera dos Livros, 2014), 85.

²⁰⁴ Gomes, 1808, 294.

²⁰⁵ Raimundo, 90.

„Grito de Ipiranga“

Nakon što je zbog nepomirljivosti interesa Portugala i Brazila odcjepljenje postalo jedino izgledno rješenje, bilo je ključno da se oko tog cilja okupe sve brazilske regije. Pernambuco, na sjeveroistoku Brazila, nakon odlaska kralja postaje žarište otpora neovisnosti, a protive se i tome da Rio de Janeiro ostane glavni grad.²⁰⁶ Bogata regija Minas Gerais u zaleđu Rio de Janeira smatrala se gotovo autonomnom pokrajinom te je još uvijek vjerna Portugalu i Ustavu, no zbog pobune generala Avileza početak će s preispitivanjem svog odnosa prema regentu i nezavisnosti Brazila.²⁰⁷ Rio de Janeiru susjedni São Paulo pristaje uz regenta, no i tamo se povremeno javljaju nemiri. Regije Pará i Maranhão na krajnjem sjeveru Brazila ostaju vjerni Portugalu s kojim, paradoksalno, održavaju učinkovitiju komunikaciju nego s Rio de Janeirom.²⁰⁸ Dvije susjedne sjeverne regije, Piauí i Ceará, na suprotnim su stranama, prva je uz Lisabon, a druga uz Rio de Janeiro. Bahia, između regija Rio de Janeiro i Pernambuco, podijeljena je na unioniste i separatiste.²⁰⁹ Nije bilo lako odabrati stranu i u potpunosti se toga pridržavati pošto još ni sam regent nije odlučio kako postupiti. Njega je obvezivala dužnost prema narodu koji mu je povjeren kada ga je kralj postavio za svog namjesnika, ali i odanost tom istom kralju i dinastiji koja već 180 godina vlada Portugalskim imperijem. Svjestan je da bi odlaskom iz zemlje u njoj zavladao nered i sukobi, što je i izbjegao javnim proglasom početkom 1822. kada je izjavio da ostaje u Brazilu. S druge strane, svjedok je odnosa Portugala prema Brazilu, odluka i zahtjeva koje pred njega postavljaju, a koje su ustvari posljednji pokušaji da vrate Brazil u status kolonije. O svim događajima u Brazilu sin obavještava oca te ga u svakom pismu zamoli da ga pokaže Parlamentu, dajući im tako do znanja da ne skriva ništa od njih te se nada da će Portugal znati reagirati na probleme i htijenja brazilskog naroda. No i Lisabona i dalje dolaze odredbe koje štete Brazilu. Regent uviđa da je ovakva povezanost dva dijela monarhije dalje neodrživa. Povećava se broj njegovih pristaša, a kada stigne odluka o zabrani uvoza oružja i municije u sve portugalske preoceanske teritorije, narod će to protumačiti kao objavu rata.²¹⁰

²⁰⁶ Lima, 89.

²⁰⁷ Isto, 126.

²⁰⁸ Isto, 194.

²⁰⁹ Donato, 236.

²¹⁰ John Armitage, *The History of Brazil, Vol I.* (London: Smith, Elder & CO. 1836) 80.

Pošto se Lisabon oglašuje na zahtjeve Brazila da se za njih izrade posebni zakoni, regent će prihvatiti prijedlog gradskih vijećnika i nekih općinskih čelnika koji su tražili sazivanje zakonodavne i ustavotvorne skupštine.²¹¹ Nakon toga, sve brže se donose odluke koje će dovesti do prekida veza dviju zemalja. Regent je dotada odan svojoj dinastiji i spreman ostati u zajednici s Portugalom, pod uvjetom da se Lisabon ne nastavi odnositi prema Brazilu kao prema koloniji. No nepomirljivost Parlamenta s činjenicom da je Brazil sve samostalniji okrenut će regenta i narod protiv Portugala. Otada nadalje regent Pedro će na prvo mjesto stavljati dobrobit naroda. Krajem srpnja javlja ocu da mu je još uvijek odan kao članu obitelji i da te veze ne želi prekinuti, ali da odredbe Parlamenta više neće poštovati i izvršavati. Prvog dana kolovoza donio je proglas kojim traži od čitavog brazilskog naroda da stane uz njega kako bi zajedno lakše izborili prava koja smatraju da Brazilu pripadaju. Također, istog je dana donio odluku prema kojoj se svi portugalski vojnici na brazilskom teritoriju smatraju neprijateljima te je zabranjeno iskrcavanje onih koji bi naknadno došli.²¹² Pismom se obraća i portugalskom generalu Madeiri koji je s vojskom u Bahiji, no on odbija vratiti se u Portugal bez odobrenja iz Lisabona.²¹³ I Parlament u Lisabonu donosi nove sankcije. Reagirali su na peticiju građana São Paula koji su tražili Pedrov ostanak te su protiv njih podigli optužnice. Proglasili su nevažećima regentove odluke te kao reakciju na njegovo pismo generalu Madeiri u Brazil poslali još 15 tisuća vojnika.²¹⁴

Sada je svima postalo jasno da je odvajanje od Portugala jedina prihvatljiva opcija. Nije bilo previše rasprava o tome u kojem će političkom obliku Brazil nastaviti postojati. Središnja figura čitavog pokreta bio je regent Pedro te je monarhija za mnoge bila jedini mogući, za neke i jedini poznati, oblik državnog uređenja. No, uzelo se u obzir i one provincije koje nisu u potpunosti bile uz regenta ili one koje su bile uz nezavisnost, ali su ujedno strahovale da vlast iz Rio de Janeira s regentom na čelu ne preraste u novi oblik samovolje kakva je dosad dolazila iz Portugala. Zbog toga je odlučeno da će regent prethodno prisegnuti na Ustav kojeg će donijeti Ustavotvorna skupština sastavljena od predstavnika naroda.²¹⁵

Sredinom kolovoza 1822. regent je s petoricom bliskih suradnika otputovao u São Paulo nakon što je primio vijest da je tamo došlo do nemira. Sukobili su se pristaše ministra Bonifácia i

²¹¹ Donato, 235.

²¹² Sérgio Buarque de Holanda, *Raízes do Brasil*. (São Paulo: Editora Schwarz S.A., 2013.) 116.

²¹³ Armitage, 83.

²¹⁴ Armitage, 85.

²¹⁵ Lima, 229.

predsjednika tamošnje privremene vlade, Oyenhausena.²¹⁶ Nekoliko dana prije ulaska u São Paulo, susreo se s predsjednikom vlade, ali je odbio primiti ga u audijenciju iz poštovanja prema ministru. Donio je odluku o raspuštanju vlade, no kako će na idućim izborima Oyenhausen ponovo biti izabran, regent će ga, poštujući volju naroda, vratiti na mjesto s kojeg ga je nedugo prije toga svrgnuo. U grad je ušao 25. kolovoza, a čitav boravak u São Paulu obilježile su svečane povorke, počasne paljbe te oduševljenje stanovnika regentom.²¹⁷

Za vrijeme regentova odsustva, njegove dužnosti obnašala je princeza Leopoldina. Predsjedala je Vijećem ministara te donosila odluke koje nisu mogle čekati regentov povratak u Rio de Janeiro. U Rio su 28. kolovoza stigle odluke iz Lisabona donesene početkom srpnja. Princeza je okupila ministre te im priopćila neugodne vijesti. Parlament je odlučio da će regent Pedro nadalje biti tek privremeni delegat Portugala u Brazilu s ovlastima samo u Rio de Janeiru jer će se u ostalim provincijama uspostaviti privremene vlade podređene Lisabonu. Vijeće ministara na čelu s princezom jednoglasno je odlučilo da je došao trenutak koji se već dugo nazirao te da je daljnja politička povezanost s Portugalom nepovoljna za Brazil. Prestigle odluke su zajedno sa svojim pismima poslali regentu u São Paulo.²¹⁸ Glasnik je u pet dana proputovao gotovo 450 kilometara te 7. rujna susreo regenta s pratnjom uz rječicu Ipiranga, nedaleko São Paula, gdje mu je predao pisma. Regent se udaljio od pratnje te proučivši pošiljku zaključio isto što i Vijeće u Rio de Janeiru – došlo je vrijeme da Brazil proglasi nezavisnost. Pozvao je nekoliko članova pratnje i upoznao ih s novostima, no oni su samo potvrdili ono što je i sam znao. Ako ne prekine veze s Portugalom, ostat će njihov rob, a Brazil će se ponovo pretvoriti u portugalsku koloniju. S tom odlukom vratio se svojoj pratnji te im obznanio da više ne prima zapovijedi lisabonskog Parlamenta te da se Brazil odvaja od Portugala. Okupljeni su to prihvatili s oduševljenjem uzvikujući novo geslo „Nezavisnost ili smrt“.²¹⁹ Ovaj događaj je dobio naziv *Grito de Ipiranga*, odnosno Povik s Ipirange, zbog trenutka u kojem je regent sa šešira skinuo portugalske boje i bacivši ih na zemlju poviknuo: „*É tempo! Independência ou morte! Estamos separados de Portugal!*“ („Vrijeme je! Nezavisnost ili smrt! Odvojeni smo od Portugala!“)²²⁰ Vratili su se u São Paulo, a vijest se brzo proširila po gradu. Tamošnji su masoni, organizirali okupljanje u gradskom kazalištu jer za organizaciju veće svečanosti nije bilo vremena. Regenta je okupljeno

²¹⁶ Gomes, 1822., 55.

²¹⁷ Lima, 233.

²¹⁸ Lima, 234.

²¹⁹ Donato, 238.

²²⁰ Lima, 235.

mnoštvo pozdravilo glasnim odobravanjem.²²¹ Već 9. rujna krenuo je na put prema Rio de Janeiru kamo stiže 14. Po dolasku u grad odaslani su glasnici u ostale provincije da objave vijest kako je Pedro novi brazilski car. Ova je odluka donesena među masonima još dok je Pedro bio na putu prema Rio de Janeiru. Titula ustavni car izabrana je da se naglasi posebnost Brazila u odnosu na kraljevstvo kojem je dosad pripadao, te da se budućim Ustavom ograniči eventualna careva samovolja koja bi kršila prava i interese brazilskog naroda.²²²

Nakon proglašenja nezavisnosti, Pedro javlja vijest ocu, no u ovom pismu nema više ni trunke obzira prema Parlamentu, kojeg je dosad uvijek poštivao iako se nije slagao s njegovim odlukama. Sada ga opisuje najružnijim epitetima te govori ocu da posljednje odluke koje su od Parlamenta primili ne će provesti i da se sve buduće odluke smatraju ništavnima i neprovedivima. Svoje razočaranje portugalskim odnosom prema Brazilu sažima u riječima „*De Portugal nada, nada; não queremos nada.*“ („Od Portugala ništa, ništa; ne želimo ništa.“) Međutim, ocu ne zamjera ništa jer zna da ne može protiv Parlamenta, također ga uvjerava da ga brazilski narod još uvijek voli i cijeni. Traži od njega da i ovo pismo pokaže Parlamentu koji je u svojoj biti trebao biti opće predstavništvo svih dijelova monarhije, no tijekom svojeg djelovanja nije pokazao drugo nego brigu za europski dio monarhije.²²³

Mjesec dana kasnije, na svoj 24. rođendan, 12. listopada 1822. godine, Pedro je proglašen prvim brazilskim carem. Svečana krunidba održana je 1. prosinca iste godine, na godišnjicu krunidbe prvog portugalskog kralja iz dinastije Bragança nakon prestanka španjolske vlasti nad Portugalom 1640. godine.²²⁴

Posljedice odvajanja i građanski ratovi

Bilo je jasno, još prije proglašenja neovisnosti, da će Lisabon poslati vojne snage u Brazil te da će dvije strane zaratiti. To je bio i jedan od razloga zašto je car oklijevao s odlukom o prekidu veza. No osim prijetnje rata, sada samostalnu zemlju zadesili su i drugi problemi. Jedan je bio raskol među dvojicom masona koji su ujedno bili na visokim političkim pozicijama u Brazilu. S jedne su se strane našla braća José Bonifácio i Martim Francisco de Andrada, a s druge strane Joaquim Gonçalves Ledo, zastupnik u Parlamentu te predvodnik republikanske

²²¹ Gomes, 1822., 20.

²²² Donato, 238.

²²³ <http://bd.camara.gov.br/bd/handle/bdcamara/22381>, posljednji pristup 12. rujna, 2017.

²²⁴ Armitage, 89.

jezgre u Brazilu. Car će se naći u središtu tog sukoba jer su mu obojica bliski suradnici pa će najprije na nagovor Andrada zatvoriti masonske lože da bi smanjio utjecaj Leda, a zatim, nakon što će Andrade izgubiti ministarske pozicije, na nagovor Leda zatvoriti tajno društvo Andrada. Neće proći ni godina dana, a u carstvu će se dogoditi smjena na svim ministarskim pozicijama, te će car iz svoje blizine, svjesno ili nesvjesno, udaljiti sve koji su na neki način pomogli ili utjecali na proglašenje neovisnosti.²²⁵

Drugi problem bila je financijska kriza u kojoj se Brazil našao. Situacija se nije popravila još otkad je kralj otišao u Portugal i opustošio blagajnu. Pošto nitko još službeno nije priznao novo stanje, nije bilo moguće zadužiti se u inozemstvu. Zbog toga je nakon krunidbe donesena odluka o konfiskaciji imovine onih Portugalaca u Brazilu koji se nisu izjasnili za neovisnost.²²⁶ Za svaki projekt bila su potrebna sredstva, a njih nedostaje. Da bi se stvorila mornarica, brodovi su se u početku morali kupovati jer je glavno brodogradilište zemlje bilo u Salvadoru, središtu Bahije, u kojoj je još uvijek portugalska vojska.²²⁷ Da bi se oformila kopnena vojska također je bilo potrebno potplaćivati ljude. Naime, prije neovisnosti regrutacije su bile prisilne i često okrutne pa je u narodu ostala odbojnost prema služenju u vojsci. Zbog toga su se u Brazil privlačili Europljani koji su nakon Napoleonskih ratova ostajali bez posla.²²⁸ Osim običnih vojnika bilo je potrebno dovesti i vojne časnike i zapovjednike pa su tako kao plaćenici u Brazilu djelovali lord Thomas Cochrane i Pedro Labatut.

Sljedeći problem je razjedinjenost među provincijama unutar Brazila. Dio njih još uvijek je priznavao vlast u Portugalu. To su bile regije Bahia, Maranhão, Piauí, Pará i Cisplatina.

Najveće zasluge za pridobivanje regije Maranhão imao je admiral Cochrane, a sudjelovao je i u protjerivanju Portugalaca iz Bahije. U Europi se borio protiv Napoleona, ali je iz svake bitke izvukao materijalnu korist te se tako obogatio. Tu je praksu nastavio i u ratovima za neovisnost u Južnoj Americi. Prije nego što ga je unajmila brazilska vlada, borio se u Čileu i Peruu, a nakon Brazila odlazi u Grčku.²²⁹

Regija Bahia bila je podijeljena na pristaše regenta/cara Pedra i nezavisnosti i na one vjerne Lisabonu, na čelu s generalom Madeirom. On je već jednom odbio prijedlog regenta da se s

²²⁵ Donato, 239.

²²⁶ Armitage., 99.

²²⁷ Gomes, 1822., 90.

²²⁸ Gomes, 1822., 92.

²²⁹ Bethell, 35..

vojskom vrati u Portugal, a iz Lisabona su tada odlučili poslati mu još vojske. Ti su vojnici u Bahiju stigli kada i brazilska vojska predvođena francuskim generalom Labatutom, sredinom i krajem listopada, 1822.²³⁰ Blokiral su kopnene prilaze Salvadoru u kojem se nalazila portugalska vojska s Madeirom. S morske strane kontrolu je, nakon prvotnih neuspjeha, preuzeo Cochrane. U gradu je ubrzo zavladała nestašica svih potreština. Idućih 8 mjeseci, brazilsku vojsku i dobrovoljce predvodio je Francuz, no mjesec dana pred oslobađanje Bahije zamijenit će ga brazilski general José de Lima e Silva. Labatut je često dolazio u sukob s vojnicima, nije ni govorio njihov jezik, a najviše su mu zamjerali što je u vojsku želio uključiti robove.²³¹ Portugalski otpor konačno je popustio u lipnju 1823. nakon dvije izgubljene bitke te su brazilske snage ušle u Salvador 2. srpnja.²³² Osvajanjem ove regije iz Brazila će konačno otići portugalska vojska. General Madeira je prilikom povlačenja inzistirao da se ukrcaju svi portugalski vojnici, bolesni i ranjeni, a priključili su im se i bogati portugalski trgovci.²³³

U regiji Piauí od 1822. je na čelu namjesnik kojeg je odabrao Lisabon – João José da Cunha Fidié, a njegov glavni zadatak bio je spriječiti bilo kakvu želju za neovisnošću. Kada je gradić Parnaíba proglasio da priznaje brazilsku vlast, Fidié se zaputio tamo kako bi ih prisilio da se vrate na stranu Portugalaca. No, dok je on izbivao iz glavnog grada Oeirasa, tamo su također donijeli odluku da prelaze na brazilsku stranu.²³⁴ Nakon Pirove pobjede u bitci s lokalnim pro brazilskim stanovništvom, Fidié uviđa da su se spremni boriti do zadnjeg čovjeka pa se povlači u gradić Caixas gdje su još Portugalci na vlasti. Odande su još dva mjeseca pružali otpor te se zatim 30. srpnja 1823. predali.²³⁵

Maranhão je bio pod opsadom lokanih dobrovoljaca, ali i tisuće njih iz susjednih regija. Glavni grad São Luís također je bio okružen, a s morske strane se približio admiral Cochrane. Na prevaru je uhvatio jednog portugalskog časnika kojeg je prisilio da tamošnjem namjesniku odnese zahtjev za kapitulaciju. Ne vidjevši izlaz iz ove situacije, privremena vlada regije Maranhão 28. srpnja 1823. odlučila je pristati uz Brazilsko carstvo.²³⁶ Relativno mirno protjerivanje portugalske vlasti zasjenila je Cochranova pomama za novcem te je, prijeteći

²³⁰ Armitage, 85.

²³¹ Gomes, 1822., 109.

²³² Fausto, 124.

²³³ Armitage, 104.

²³⁴ Gomes, 1822., 102.

²³⁵ Donato, 240.

²³⁶ Gomes, 1822., 99.

topovima, iz São Luísa odnio golemu svotu novca. No, u Rio de Janeiru je dočekan kao osloboditelj naroda te mu je car dodjelio titulu markiz od Maranhãa, na opće nezadovoljstvo tamošnjih stanovnika.²³⁷

Istovremeno s Cochranovim boravkom u São Luísu, u susjednoj regiji Pará, na prevaru je dobivena prednost. Admiral John Pascoe Grenfell s jednim je brodom uplovio u glavni grad Belém, 10. kolovoza 1823. Obavijestio je tamošnju, Portugalu naklonjenu, vladu da se predaju ili će ih napasti brazilska flota s Cochranom na čelu koja čeka u blizini. U nedostatku informacija o stvarnom stanju, i nemogućnosti da brzo komunicira s bilo kojom susjednom regijom, regija Pará se predala. Nije ispaljen nijedan metak, ali su vojnici ubrzo opustošili grad.²³⁸

Portugalska vojska u regiji Cisplatina, današnji Urugvaj, zadržala se najduže, do studenog 1823. godine. U siječnju 1823. brazilske su snage dignule opsadu na kopnenom prilazu Montevideú, da bi tek u listopadu iz Rio de Janeira stiglo dovoljno brodova da se grad blokira s morske strane.²³⁹ Portugalske snage uvidjele su da ih je premalo da pobjede Brazilce te su se ubrzo predali. No, to nije značilo prestanak ratovanja u toj regiji. Nakon odlaska portugalske vojske, uslijedio je rat za odcjepljenje od Brazila.²⁴⁰

Rat unutar Brazila nakon kojeg se konačno uspostavilo jedinstvo među regijama, nije bio bez žrtava, ali nije bio toliko poginulih i ranjenih koliko u nekim drugim revolucijama i građanskim ratovima za nezavisnost. Točni brojevi nisu poznati, ali se znaju podaci za nekoliko većih bitaka prema kojima su napravljene procjene o mogućem ukupnom broju stradalih na brazilskoj strani. Uglavnom se govori o dvije do tri tisuće mrtvih.²⁴¹

Kada su sve brazilske regije pristale uz cara Pedra, uslijedilo je i postupno priznavanje od strane drugih zemalja. Najprije su to učinile Sjedinjene Američke Države, u svibnju 1824. Iako Velika Britanija cijelo vrijeme održava trgovačke odnose s Brazilom te tako neslužbeno priznaje postojanje neovisne države, službeno će priznanje izostati još neko vrijeme, zbog trgovine robovima koja je još uvijek jedan od glavnih izvora prihoda. Osim štíćenja svog tržišta, Velika Britanija djelovala je i kao posrednik u zategnutim odnosima između Portugala i Brazila te

²³⁷ Armitage, 109.

²³⁸ Gomes, 1822., 99.

²³⁹ Donato, 122.

²⁴⁰ Fausto, 123.

²⁴¹ Gomes, 1822., 88.

pokušala utjecati na portugalsko priznavanje neovisnosti bivše kolonije. Do toga će doći tek u kolovozu 1825. nakon što će Brazil pristati isplatiti Portugalu odštetu u iznosu od 2 milijuna funti, zbog čega će se zadužiti u Londonu. Osim novčane kompenzacije, Brazil je morao obećati da u budućnosti neće ulaziti u političko združivanje s ostalim portugalskim kolonijama.²⁴²

Ustavni problemi u Brazilu

U Rio de Janeiru je 17. travnja 1823. uspostavljena Opća ustavotvorna i zakonodavna skupština. No, u njoj zbog rata nisu bili prisutni zastupnici iz svih provincija. Također, u nekim provincijama stanovništvo nije još ni pristupilo izborima za zastupnike.²⁴³ Izbori su se provodili po istim kriterijima kao i za nekadašnje zastupnike u lisabonskom Parlamentu. Biračko tijelo činili su slobodni građani, ne mlađi od 20 godina i na zemlji koju posjeduju morali su živjeti minimalno jednu godinu. Ukoliko su rođeni u Portugalu, tada su u Brazilu morali živjeti najmanje 12 godina. Takvo biračko tijelo odabralo je biračko vijeće koje pak odabire zastupnike koji će predstavljati pojedinu regiju. Od stotinu izabраниh, 89 ih je preuzelo dužnost. Bili su to suci, svećenici, vojna lica, profesori, visoki dužnosnici, robovlasnici te poljoprivrednici.²⁴⁴ Tri tjedna nakon osnivanja Skupštine, u svibnju, konačno je počela s radom. No, ni tada nisu pristupili svi zastupnici. Zastupnik Bahije, Cipriano Barata koji je dobio najviše glasova, nije želio napustiti svoju provinciju u kojoj je u tijeku sukob portugalske i brazilske vojske. Svi su zastupnici pripadali umjerenoj liberalnoj struji te su se općenito slagali u jednom cilju. Cilj je bila ustavna monarhija koja će štiti narod i njegova prava i interese. Ono o čemu se ipak nisu mogli usuglasiti bile su careve ovlasti. Zastupnici su se radi toga podijelili na grupu oko Gonçalvesa Leda te drugi dio okupljen oko Joséa Bonifácia. Prvi su smatrali da car i monarhija, koji imaju punu podršku u narodu, mora taj narod poštovati iznad svega te da car mora biti podređen Ustavu. To bi značilo da bi njegove ovlasti bile tek simbolične i da ne bi imao stvarnu vlast. Druga grupa zastupnika smatrala je da bi car trebao biti iznad Ustava.²⁴⁵ U pozadini ovog sukoba odvijao se već opisani sukob između Leda i Bonifácia. Osim prepirki, Skupština je raspravljala o nekim korisnim prijedlozima. Najvažniji od njih bila je ideja Bonifácia da se

²⁴² Bethell, 40.

²⁴³ Donato, 268.

²⁴⁴ Gomes, 1822., 116.

²⁴⁵ Fausto, 127.

glavni grad carstva premjesti u unutrašnjost kako bi bio bliže svim dijelovima prostrane zemlje. Prvi konkretni rezultati njihova rada izneseni su u rujnu 1823. u obliku prijedloga Ustava. Sadržavao je 272 članka, a novost je bila imovinski cenzus. Prema budućem Ustavu, pravo glasa bi imali građani čiji su godišnji prihodi jednaki tržišnoj vrijednosti određene količine brašna manioke (glavna prehrambena namirnica stanovništva). S višim izbornim krugovima potrebna količina se povećavala. Zbog toga su ovaj Ustav nazvali i Manioka Ustav.²⁴⁶

Bonifácio je i prije donošenja Prijedloga Ustava napustio svoje ministarsko mjesto, a nakon što su uslijedile privatne, najvjerojatnije lažne optužbi uperene protiv njega, odlučuje povući se iz vladareve blizine te prelazi u opoziciju. Njegove ideje abolicionizma smetale su bogatim robovlasnicima koji su od toga živjeli, a kako nije imao podršku u svojim idejama, nastavio je djelovati iz oporbe.²⁴⁷ Zajedno s braćom koja su također napustila svoje političke funkcije, osnovao je politički list preko kojeg su izražavali svoje nezadovoljstvo carevom politikom. Kao što je već spomenuto, car je u prvoj godini vlasti promijenio sve ministre i bliske suradnike koji su bili uz njega u procesu stjecanja neovisnosti. Na neka od tih mjesta došli su bogati zemljoposjednici i robovlasnici što je među narodom stvorilo određene simpatije prema Bonifáciju i braći koji su se protiv toga borili. Većina ostalih novina tog doba također je bila protiv cara, naglašavajući da je i on sam Portugalac te da više štiti portugalske interese od domaćih. Narod pak uzdiže i pristaje uz one političare koji su se suprotstavljali takvoj carevoj vladi. Da bi smirio tenzije, car je smijenio nekoliko portugalskih ministara, uključujući ministre rata i pravde što je barem umanjilo opasnost od eventualnog dovođenja vojnih snaga iz Portugala pošto su dvije zemlje još u ratu.²⁴⁸

Svi sukobi među zastupnicima Skupštine, nemogućnost dogovora o carevim ovlastima, odjek oporbenih novina te opće nezadovoljstvo naroda vodstvom države kulminiralo je 11. studenog kada je car odlučio raspustiti Ustavotvornu skupštinu. Prije samog raspuštanja, carska vojska okružila je zgradu u kojoj su se održavali sastanci Skupštine te su im predani carevi zahtjevi. On je tražio da se ograniče novinarske slobode te da se iz rada Ustavotvorne skupštine isključe Bonifácio i njegova dvojica braće. Kada su zastupnici odbili popustiti pred carevim pritiscima, on je obustavio njihov rad te je pri njihovom izlasku dao uhititi 14 zastupnika, među njima i braću Andrada.²⁴⁹ Osim raspuštanja i uhićenja, car je obećao da će donijeti novi Ustav koji će

²⁴⁶ Donato, 269.

²⁴⁷ Gomes, 1822., 117.

²⁴⁸ Donato, 270.

²⁴⁹ Gomes, 1822., 118.

biti dvostruko liberalniji od onoga kojeg je izradila Skupština. U tu svrhu osnovao je Državno vijeće kojem je bio na čelu. Članovi vijeća morali su biti rođeni u Brazilu, kako bi se umirile pojedine provincije koje su nakon raspuštanja Skupštine tražile da car odstupi. Ubrzo je načinjen prijedlog Ustava te je poslan svim pokrajinskim vijećima na odobrenje. Rio de Janeiro je prvi prihvatio kompletan tekst Ustava, a nakon što su ga prihvatile sjeverne regije, car je zaključio da nema potrebe sazivati novu Skupštinu pa je 25. ožujka, 1824. godine proglasio prvi brazilski Ustav. Najveća novost ovog Ustava bile su ovlasti moderatora koje su pripale caru s ciljem da održi nezavisnost Brazila, sklad njenih pojedinih dijelova te da posreduje u razrješavanju sukoba između ostale tri vlasti.²⁵⁰ Iako je za ono vrijeme to bio veoma napredan Ustav te su ga često stavljali uz bok američkom, većina društva opet je ostala bez ikakvog političkog utjecaja. Bez prava glasa i prava da budu izabrani i dalje su robovi, urođenici, žene, nepismene osobe, mlađi od 25 godina te siromašni, odnosno oni čija primanja ne prelaze granice koje su u Ustavu određene kao imovinski cenzus.²⁵¹

Brazil je Ustavom definiran kao nasljedna ustavna monarhija. I dalje ostaje podijeljen na provincije, a njihove namjesnike imenuje car. Od ostalih odredbi koje Ustav donosi valja istaknuti slobodu tiska i ostalih oblika izražavanja te slobodu vjeroispovijesti, iako je katoličanstvo proglašeno državnom religijom. Također se ukida nasljeđivanje aristokratskih titula. Zakonodavnu vlast podijelili su Senat i Vijeće zastupnika. Članovi Senata na tu su dužnost izabrani doživotno, a zastupnici privremeno. Za izbor u Senat najprije svaka provincija izabere tri člana među kojima car odabire jednog, zbog čega će to tijelo uglavnom i biti naklonjeno caru. Izbori za Vijeće počinju s glasanjem građana koji zadovoljavaju uvjete propisane Ustavom. Tako izabrane osobe čine izborno tijelo koje zatim bira zastupnike.²⁵²

Također, svaka je provincija dobila svoje Opće vijeće. Ono nije imalo nikakve ovlasti, već je predlagalo zakone koji su bili prilagođeni dotičnoj provinciji. Bilo je nemoguće napisati jedinstven zakonik koji bi vrijedio za cijeli Brazil pa su se lokalni interesi štitili na ovaj način.²⁵³

Prema Ustavu, osoba cara je nepovrediva i sveta. Ne odgovara nikome, ali nema apsolutnu moć jer ga ograničava Ustav. Njegove su ovlasti uključivale imenovanje i razrješnje ministara, raspuštanje zastupnika Vijeća te raspisivanje novih izbora. Osim toga, car je predstavljao već

²⁵⁰ Donato, 272.

²⁵¹ Gomes, 1822., 118.

²⁵² Fausto, 130.

²⁵³ Armitage, 151.

spomenutu moderatorsku vlast koja je trebala biti neutralna u svakodnevnom političkom odlučivanju, te bi po potrebi sudjelovao u izmirenju među zakonodavnom, sudskom i izvršnom vlašću ako bi došlo do većih nesuglasica.²⁵⁴ Isto tako, u njegove ovlasti spadaju i suspenzije sudaca, smanjivanje kazni te pomilovanja. Bio je i na čelu izvršne vlasti koju provodili ministri.²⁵⁵ Sudska vlast bila je neovisna.²⁵⁶

Abdikacija D. Pedra

Ovakav oblik raspodjele vlasti nije bio po volji svima u Carstvu. Prva se pobunila najveća provincija – Pernambuco. Sedam godina nakon prve pobune (1817.) razlog za ustanak ponovo je bio u Rio de Janeiru. Prvi put su se pobunili zbog povlastica Rio de Janeira nauštrb ostalih provincija koje ga djelomično financiraju, a ovaj put razlog je bio raspuštanje Ustavotvorne skupštine. Pernambuco je pristao uz cara i neovisnost jer je car, tada još regent, prisegnuo na Ustav koji će tek sastaviti Ustavotvorna skupština čije je sazivanje također obećao. Kada je car ukinuo Skupštinu, grupa federalista pokušala je iskoristiti carevu prekršenu riječ te ostvariti svoje težnje. Oni su se zalagali za Brazil koji bi bio sastavljen od zasebnih autonomnih pokrajina. Svaka od njih bi imala predsjednika i parlament, vlastiti proračun i vojsku.²⁵⁷

Na čelu pokreta bio je siromašan, ali obrazovan i politički aktivan²⁵⁸ svećenik i novinar Joaquim do Amor Divino poznatiji pod nadimkom fra Caneca. Nakon prve pobune završio je u zatvoru odakle je izašao 1821. te odmah po povratku u Pernambuco nastavio s kritikom političkog stanja. Njegove ideje također su bile federalističke. Smatrao je da je to najbolja opcija za uređenje velike i raznolike države. Razdoblje u kojem Brazil nema Ustavotvornu skupštinu koja predstavlja narod, protumačili su kao znak da svaka provincija donosi svoje odluke.²⁵⁹

²⁵⁴ Gomes, 1822., 119.

²⁵⁵ Armitage, 151.

²⁵⁶ Armitage, 152.

²⁵⁷ Gomes, 1822., 122.

²⁵⁸ Sudjelovao je u pobuni 1817.

²⁵⁹ Gomes, 1822., 123.

Zbog toga su unatoč službenom carevom imenovanju, odlučili sami odabrati namjesnika. To je bio Manuel de Carvalho Paes de Andrade, dok je car imenovao pristalicu postojećeg uređenja kako bi suzbio federalističke težnje. Paes de Andrade je uz potporu fra Caneca 2 srpnja, 1824. proglasio neovisnu državu na prostoru Pernambuco nazvanu Konfederacija Ekvatora. Samo ime je nagoviještalo idući korak – pozivanje ostalih provincija da im se priključe. Prvenstveno se to odnosilo na susjedne regije Paraíba, Rio Grande do Norte, Piauí, Pará i Ceará.²⁶⁰ No, Konfederacija je vojno ipak bila preslaba da se odupre snagama koje šalje Rio de Janeiro. Car je naredio opsadu i s kopna i s mora. Admiral Cochrane došao je pred glavni grad Recife te je uslijedilo bombardiranje. Paes de Andrade ga je pokušao potkupiti, no Cochrane nije mijenjao stranu. Grad je ubrzo okupiran te je Konfederacija doživjela poraz. Vođe pokreta su pokušali pobjeći. Namjesniku je to uspjelo, ali fra Caneca je uhićen krajem studenog te je tada Konfederacija i službeno prestala postojati.²⁶¹ Uslijedile su smrtne kazne i žestoka represija, kao i nakon prve pobune. Time je car dodatno potaknuo nesklonost stanovništva Pernambuco.

Idući problem s kojim se Brazil morao suočiti bila je ponovo regija Cisplatina. Zauzeta je još 1816. godine kao osveta Španjolcima koji su Portugalu uzeli Olivençu, a od 1821. čini službeni dio kraljevstva, kasnije i carstva.²⁶² Početkom 1825. godine regija se počela naoružavati, a u travnju je počela s premještanjem vojske bliže Brazilu. Priključuje im se i vojska poslana iz Buenos Airesa. Brazil tako ulazi u rat za regiju čije zauzimanje nije htio i s čijim posjedom nikad nije bio zadovoljan jer je i jednoj i drugoj strani bilo jasno da Cisplatina ni po čemu ne pripada Brazilu. Brazilska vojska doživjela je dva poraza nakon kojih je Argentina pripojila Cisplatinu, a Rio de Janeiro odgovorio pomorskom blokadom Buenos Airesa. Zaredale su se naizmjenične pobjede i porazi da bi konačno u kolovozu 1828. došlo do odcjepljenja provincije i stvaranja nezavisnog Urugvaja.²⁶³ Ovaj rat rezultirao je golemim gubicima u ljudstvu s obje strane. Osim toga bio je materijalno toliko iscrpljujući da je brazilska valuta u potpunosti izgubila na vrijednosti. To je dodatno pogodilo Brazilsku banku koja je od kraljeva odlaska u lošem stanju. Sada je car bio prisiljen izdavati veliku količinu novčanica što je dovelo do poskupljenja svih namirnica i troškova života uopće. Banka je iduće godine zatvorena.²⁶⁴

²⁶⁰ Fausto, 132.

²⁶¹ Gomes, 1822., 125.

²⁶² Bethell, 54.

²⁶³ Donato, 275.

²⁶⁴ Fausto, 134.

Istovremeno s ratom na jugu, car se suočava i s posljedicama smrti svog oca, portugalskog kralja, 1826. Kao legitiman nasljednik portugalskog trona našao se u nedoumici. Ne može biti vladar dvije odvojene nezavisne države, a ne može ih više ni spojiti osobom vladara. Ako prihvati portugalsku krunu, a ostane u Brazilu, tada će Portugal postati brazilskom kolonijom. S druge strane, ako prihvati krunu i ode iz Brazila, vjerojatno će tek stečena neovisnost nestati u borbi za vlast koja će uslijediti i Brazil bi se mogao raspasti. Pedro je odlučio ostati carem Brazila, ali se ujedno proglasiti portugalskim kraljem tek toliko da svojoj kćeri osigura pravo na naslijeđe. Abdicirao je na portugalski tron nekoliko dana kasnije u korist kćeri Marie, ali pod uvjetom da se, kad odraste, uda za strica Miguela koji će preuzeti vlast.²⁶⁵

Njegov plan preduhitrio je Miguel koji se proglasio apsolutnim vladarem Portugala. Pedro je zatim angažirao brazilske diplomate u Portugalu da se aktivno bave problemom stjecanja portugalskog trona.²⁶⁶ To će potaknuti sumnju brazilskog naroda u Pedrovu, nekad zdušnu borbu za prava i interese Brazilaca. Od cara će se početi okretati i vojska potaknuta posljednjim ratovanjem na jugu u kojem su izgubili puno vojnika i koje je prema njihovom mišljenju bilo potpuno nepotrebno. Nezadovoljni su odnosom vlasti prema njima. Plaće su kasnile, a većina vojnika ionako je pripadala siromašnom sloju društva te su im uvjeti života bili loši neovisno hoće li ostati u vojsci ili ne.²⁶⁷ Oko cara se počinju okupljati Portugalci. Oni u njemu traže zaštitu jer u Brazilu sve više jačaju antiluzitanske ideje koje se šire preko novina i pamfleta. Nakon što su u širenju takvih ideja sudjelovali i neki zastupnici i senatori, car ih je sve smjenio.²⁶⁸ Ukupno je, tijekom svog carevanja dugog 9 godina, deset puta smijenio čitavu izvršnu vlast.²⁶⁹ Time je samo povećavao broj protivnika koji je s godinama rastao. Svaki put kad bi smijenio ministra kojeg je narod volio, rastao bi broj nezadovoljnika. Ono što mu je narod posebno zamjerao bio je raspušten način života te brojne ljubavnice. Sve što je kroz svoj boravak u Brazilu radio, sada je počelo biti meta kritika. Cenzure novina, zatvaranje i protjerivanje masona, raspuštanje Skupštine, nesmiljena represija nakon pobune u Pernambucu, loš odnos prema vojsci, iscrpljujući rat s Cisplatinom, teško financijsko stanje i inflacija te, nakon smrti kralja, prevelika Pedrova angažiranost po pitanju nasljeđivanja portugalskog trona, glavni su uzroci što se nekad miljenik brazilskog naroda pretvorio u glavnog krivca za sve

²⁶⁵ Donato, 276.

²⁶⁶ Isto, 277.

²⁶⁷ Fausto, 136.

²⁶⁸ Donato, 279

²⁶⁹ Gomes, 1822., 160.

njihove probleme. Kako je netrpeljivost između dva naroda rasla, tako su i sukobi postajali sve češći, pa su vijećnici i senatori sastavili molbu u kojoj traže od cara da poduzme mjere protiv Portugalaca koji su napali Brazilce, u protivnom, upozoravaju ga da će narod uzeti pravdu u svoje ruke.²⁷⁰ Car se oglušio na ovu molbu pa su po čitavom gradu počeli nemiri, uništavanje kuća i izloga te fizički obračuni. Petog travnja car je ponovno smijenio ministre, nakon što su prošla samo tri tjedna od posljednje smjene. Narod se okupio i prosvjedovao protiv te odluke nazivajući cara izdajnikom te pozivajući na oružani ustanak.²⁷¹

Idućeg dana, 7. travnja, 1831. godine car je abdicirao u korist svog sina Pedra II.²⁷²

²⁷⁰ Gomes, 1822. 162.

²⁷¹ Gomes, 1822., 163.

²⁷² Bethell, 58.

Zaključak

Portugal je stoljećima svoju najveću i najbogatiju koloniju nastojao zadržati na što nižem stupnju razvoja. Da bi to postigli i osigurali nesmetano iskorištavanje brazilskih prirodnih resursa, zemlji su nametnuli niz zabrana. Nisu se smjele graditi tvornice ni manufakture kao ni ceste i mostovi, nema bolnica, nedostaju osnovne škole, više obrazovanje mogu steći samo bogati obrazujući se u Portugalu. Nisu postojale tiskare, knjižare ni kulturna društva pa je glavnina stanovništva bila nepismena. To je Portugalu odgovaralo jer su smatrali da će neuk i neinformiran narod lakše držati pod kontrolom. Također, brazilске su luke bile otvorene samo za trgovinu s Portugalom, pa su sve sirovine odlazile u Europu. Iako obiluje prirodnim bogatstvima, zbog brojnih ograničenja, Brazil od njih nema nikakve koristi.

Povezanost među regijama gotovo da ne postoji pa se zbog toga pobune u 18. i 19. stoljeću nisu ni mogle proširiti na okolne regije i izaći iz lokalnih okvira. Početak 19. stoljeća donio je velike promjene u odnosu Portugala prema Brazilu. Bježeći pred Napoleonom, portugalski će dvor preseljenjem u svoju koloniju pokrenuti niz događaja koji će rezultirati stvaranjem Brazilskog Carstva. Rio de Janeiro postaje središte portugalskog imperija. Prisutnost kraljevske obitelji u Brazilu djelovala je i na svijest stanovništva, a boravak dinastije u koloniji koju su sustavno zanemarivali, ponukao je regenta da brojnim reformama u što kraćem vremenu poboljša stanje u Brazilu. Ubrzo prestaju vrijediti razne zabrane, ulaže se u gradnju cesta, škola, visokih učilišta, bolnica, brodogradilišta, otvorene su luke za strane trgovce. Iako se među stanovništvom širilo mišljenje kako je stanje u zemlji krenulo na bolje, počeli su se gomilati troškovi ogromnog i rastrošnog dvora. Najkonkretniji primjer buđenja brazilске svijesti predstavlja pobuna u Pernambucu gdje stanovnici uviđaju da su neki dijelovi zemlje povlašteniji od drugih. kao što je to bio slučaj s drugim pobunama, i ova je okrutno ugušena što će ostati upamćeno među narodom. Brazil je u međuvremenu uzdignut na status kraljevstva u personalnoj uniji s Portugalom. No, ono što se nije promijenilo bila je težnja Portugala da nastavi s iskorištavanjem brazilskih resursa. Portugalci su nakon tri francuske invazije i britanske vladavine nezadovoljni stanjem u zemlji, a dodatno im smeta što kralj ne razmišlja o povratu u Lisabon. Stoga podižu revoluciju. Traže da se dinastija vrati te da se sazove Parlament koji će donijeti Ustav. Upravo će djelovanje Parlamenta i njihovo nastojanje da Brazil vrate u okvire zaostale kolonije biti prekretnica u odnosima dviju zemalja. Međutim, glavnina brazilskog društva i dalje ne razmišlja o odcjepljenju – tada to ne želi ni regent Pedro. No, neprestano oglašivanje Parlamenta na zahtjeve brazilskih predstavnika, predstavlja točku s koje

se Brazil više neće vratiti na prijašnje stanje. Uvidjevši da su namjere Portugala rekolonizirati Brazil, narod će, sada uz potporu regenta, započeti borbu za neovisnost. Postupak njenog stjecanja bio je relativno brz i bez većih gubitaka u sukobima s dijelom portugalske vojske koji je ostao u Brazilu nakon odlaska kralja u Portugal. Osim toga, zemlja se unatoč svojoj nepovezanosti i različitostima uspjela održati unutar jedne političke cjeline – carstva.

LITERATURA:

A Independência Brasileira. Ur. Jurandir Malerba. Rio de Janeiro: Novas Dimensões Editora FGV, 2006.

Armitage, John. *The History of Brazil, Vol I*. London: Smith, Elder & CO. 1836

Azevedo, Francisca Nogueira de. „Carlota Joaquina, a Herdeira do Império Espanhol na América“. *Estudos Históricos* 10, n. 20 (1997): 251-274.

Caldcleugh Alexander. *Travels in South America, Vol. I*. (London: John Murray, 1825

Donato, Hernáni. *Brasil 5 séculos*. São Paulo: Academia de Ciências, Letras e Artes, 2000.

Englund, Steven. *Napoleon: politički život*. Preveo Damir Biličić. Zagreb: Naklada Ljevak, 2008.

Fausto, Boris. *História do Brasil*. São Paulo: Universidade do São Paulo, 2013.

Francis, Alan David. *Portugal 1715-1808*. London: Tamesis Books Limited, 1985.

Furtado, Celso. *Formação econômica do Brasil*. São Paulo: Editora Schwarz S.A., 2007.

Gomez, Laurentino. *1808. Como uma rainha louca, um príncipe medroso e uma corte corrupta enganaram o Napoleão e mudaram a história de Portugal e do Brasil*. São Paulo: Planeta, 2007.

Gomez, Laurentino. *1822. Como um homem sábio, uma princesa triste e um escocês louco por dinheiro ajudaram D. Pedro a criar o Brasil – um país que tinha tudo para dar errado*. Rio de Janeiro: Nova Fronteira Participações S.A., 2010.

Graham, Maria. *Journal of a Voyage to Brazil*. London: Printed by A.&R. 1824.

Grant, Andrew. *History of Brazil*. London: Henry Colburn, 1809.

História da expansão portuguesa: volume 3: O Brasil na balança do Império (1697-1808). Ur. Francisco Bethencourt. Lisabon: Temas e Debates, 1998.

História da expansão portuguesa: volume 4: Do Brasil para África (1808-1930). Ur. Francisco Bethencourt, Kirti Chaudhuri. Lisabon: Temas e Debates, 2000.

História de Portugal: quarto volume: o antigo regime (1620-1807). Ur. António Manuel Hespanha. Lisabon: Círculo de Leitores, 1993.

História de Portugal: quinto volume: o liberalismo (1807-1890). Ur. Luís Reis Torgal, João Lourenço Roque. Lisabon: Círculo de Leitores, 1993.

Holanda, Sérgio Buarque de. *Raízes do Brasil*. São Paulo: Editora Schwarz S.A., 2013.

Introdução ao Brasil. Um banquete no trópico. Urednik: Lourenço Dantas Mota. São Paulo: Editora Senac, 1999.

- Júnior, Caio Prado da Silva. *Formação do Brasil contemporâneo*. São Paulo: Companhia das Letras, 2011.
- Lima, Oliveira. *O Movimento da Independência, 1821-1822*. Rio de Janeiro: Top Books, 1997.
- Luccock, John. *Notes on Rio de Janeiro and the southern parts of Brasil*. London: Printed for Samuel Leigh, in the Strand, 1820.
- Malerba, Jurandir. *A corte no exílio*. São Paulo: Companhia das Letras, 2000.
- Marquês, António Henrique de Oliveira. *História de Portugal vol. III*. Lisabon: Sociedade Tipográfica, 1986.
- Marquês, Teresa Martins. “Uma Carta inédita de Dona Carlota Joaquina“. *Navegações*, n. 1 (2009): 53-56.
- Martins, Oliveira. *História de Portugal, vol II*. Lisabon: Livraria Bertrand, 1882.
- Muir, Rory. *Tactics and the experience of battle in the age of Napoleon*. New Haven: Yale University Press, 1998.
- Pimenta, João Paulo; Lemme, Adriana Salay. „D. João no Brasil e o Rio da Prata“. *Revista USP*, n. 79 (2008): 34-43.
- Raimundo, Ricardo. *Os maus da história de Portugal*. Lisboa: A Esfera dos Livros, 2014.

Ramos, Rui; Vasconcelos e Souza, Bernardo; Monteiro, Nuno Gonçalo. *História de Portugal*. Lisabon: Esfera dos Livros, 2010.

Skidmore, Thomas Elliot. *Uma história do Brasil*. São Paulo: Paz e Terra, 1998.

Sodré, Nelson Werneck. *Quem é o povo no Brasil?* Rio de Janeiro: Civilização Brasileira, 1962.

IZVORI:

Cartas de Luíz Joaquim dos Santos Marrocos, escritas do Rio de Janeiro à sua família em Lisboa, de 1811 a 1821. Ur. Rodolfo Garcia. U: „Anais da Biblioteca Nacional do Rio de Janeiro“. Rio de Janeiro: Serviço Gráfico do Ministério da Educação, 1939.

Life and correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B., vol. I. Ur. John Barrow. London: S.&J. Bentley, Wilson and Fley, 1848.

Life and correspondence of Admiral Sir William Sidney Smith, G.C.B., vol. II. Ur. John Barrow. London: S.&J. Bentley, Wilson and Fley, 1848.